

Dunja Potočnik

OBRAZOVNI RESURSI I ZAPOSŁJIVOST MLADIH

1. Uvod

Socijalni je kapital pojam koji je danas jednako u upotrebi kao i ekonomski kapital, no u mnogo širem i fluidnijem kontekstu, jer obuhvaća sva znanja i vještine stečene učenjem i iskustvom kojima pojedinci pridonose svojoj interakciji i mogućnost za uključivanje u društveno-ekonomske procese. Socijalni se kapital također može smatrati javnim dobrom stoga što pridonosi svima u zajednici, a ne samo onima koji su ga uložili te ga se može pretočiti u ekonomski kapital čime pojedinci omogućuju svojem društvu da konkurira na svjetskom tržištu (Fukuyama, 2000). Spustimo li se s makro na individualnu razinu, tada govorimo o mogućnostima koje pojedinac ima za participaciju u ekonomskim i kulturnim dobrima društva, a koje se u veberijanskoj sociologiji navode kao "životne šanse". Mladost je formativno razdoblje, a kolike će biti životne šanse mladog pojedinca u svojim temeljima ovisi o osobnim predispozicijama i sociopolitičkim te ekonomskim uvjetima šireg društvenog okruženja koji uvjetuju veću ili manju uključenost mlade generacije. Participacija mladih u socioekonomskim i tehnološkim procesima važan je faktor društvene stabilnosti u smislu reprodukcije socijalnih struktura, procesa i veza u društvu.

1.1. Obrazovanje kao resurs

Ekonomska i obrazovna politika europskih zemalja već se duže vrijeme referira na razvoj ljudskog kapitala kao osnove konkurentnosti i rasta. "Teorija ljudskog kapitala to ulaganje promatra kao rezultat dragovoljne odluke pojedinaca koji očekuju određeni povrat za ulaganje vremena i sredstava. Stvaranje poticajnog okruženja za ulaganje u ljudski kapital sve se češće pojavljuje kao jedan od važnih elemenata politika na tržištu rada razvijenih zemalja, kao i širih strategija za poticanje rasta. Ulaganja u ljudski kapital također olakšavaju restrukturiranje gospodarstva, smanjuju probleme siromaštva, nezaposlenosti i socijalne isključenosti" (Šošić, 2003:439). Europska je unija u sklopu *lisabonske strategije* istaknula ulaganje u ljude kao jednu od glavnih pretpostavki za stvaranje suvremenog gospodarstva utemeljenog na znanju (European union, 2000). "Uz pozitivne učinke na rast, obrazovanje se ističe kao prioritet ekonomske politike i zbog njegova potencijala za "socijalno uključivanje", odnosno, za stvaranje dodatnih prilika isključenima, nezaposlenima i siromašnima" (Šošić, 2003:441). Poticanje ulaganja u ljudski kapital i cjeloživotno učenje ističe se i u novim smjernicama *europske strategije zapošljavanja*, čiji je cilj postizanje veće zaposlenosti i stvaranje kvalitetnijih poslova (*The Future of the European Employment strategy*, 2003).

Element kreiranja ljudskog kapitala, obrazovanje, u najširem smislu možemo definirati kao "...aspekt socijalizacije: uključuje stjecanje znanja i učenje vještina. Namjerno ili nenamjerno, obrazovanje često utječe i na stvaranje uvjerenja i moralnih vrijednosti" (Haralambos, Holborn, 2002:774). No, osim snažnog socijalizacijskog agensa, obrazovanje ima i ulogu socijalnog promotora koji pojedincima omogućuje uspinjanje na ljestvici socijalne stratifikacije i pokazatelj je uloženi resursa. S druge strane, obrazovna struktura stanovništva indikator je razvijenosti određenoga društva, kao i pokazatelj kvalitete ljudskoga kapitala na kojeg se može računati pri koncipiranju društvenog razvoja. Naime, tehnološki napredak implicira i potrebe tržišta rada za sve obrazovanijom radnom snagom, što se odražava i u produžavanju razdoblja koje mladi provode u obrazovnom sustavu te multipliciranju neformalnih kanala obrazovanja. Obrazovanje mladih je područje direktnog ulaganja u resurse mladih i mjesto početka povrata uloženi kapitala. Krajem prošlog stoljeća, uvođenjem koncepta cjeloživotnog obrazovanja dolazi do sve većeg naglašavanja potrebe permanentnog obrazovanja svih dobnih skupina. No, u Hrvatskoj je obrazovanje u prvom redu još uvijek aktivnost vezana uz mladu generaciju, a obvezno je obrazovanje još uvijek svedeno na osnovnu školu. Promatrano iz rakursa obrazovnog sustava, u osobito su teškom položaju mladi koji napuštaju obrazovanje prije stjecanja kvalifikacije, oni koji po završenom obrazovanju dugo čekaju posao, ali i oni koji se zapošljavaju na nesigurnim, loše plaćenim i rizičnim poslovima.

Novum u obrazovnom sustavu od školske godine 2005./2006. odnosi se na uvođenje Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda u osnovno obrazovanje, sustava državne mature u srednjoškolsko obrazovanje i *bolonjskog sustava* u visoko obrazovanje, što su vrlo dobri preduvjeti za podizanje obrazovanosti mladih. No, današnji sustav srednjeg školstva i dalje je opterećen brojnim problemima. Kao što to ističe Nacionalni program djelovanja za mlade (2003:15): “značajan su problem brojni formalni nedostaci: krutost programa koji su teško prilagodljivi interesima korisnika (učenika, roditelja, lokalne zajednice...), neadekvatni i zastarjeli školski prostori i oprema, a zamjetno je i materijalno siromaštvo. Postoje problemi ocjenjivanja (prenaglašeno vrednovanje poznavanja činjenica, a vrlo slabo provjeravanje razine vještina, negativne psihološke posljedice neobjektivnog ocjenjivanja itd.) te nestandardizirano vrednovanje znanja na prelasku iz srednje škole na visokoškolske institucije (matura, prijamni ispiti). Posebno je potrebno naglasiti problem horizontalne i vertikalne prohodnosti s obzirom na učenike koji nastavljaju školovanje nakon stečenog trogodišnjeg zanimanja, a koji, kada upisuju četverogodišnji program (odnosno četvrti razred) gube status učenika i sva prava koja bi pripadala redovnom učeniku”. Najčešće se ističu sadržajni problemi u školovanju pri čemu se naglašava da još uvijek prevladava orijentacija na učenje činjenica, što rezultira preopterećenošću učenika i njihovim nesnalaženjem na budućoj stepenici obrazovnog sustava ili na tržištu rada. Umjesto toga, potrebno je uspostaviti mrežu znanja i vještina koja bi bila temelj za buduća znanja i cjeloživotno učenje, odnosno kompetencije potrebne za kreiranje “društva znanja”.

U samoj organizaciji sustava srednjoškolskog obrazovanja, značajnijem očitovanju pomaka u obrazovnom sustavu pridonijeli su i “.. pomaci u kontekstu decentralizacije školstva čime se otvara prostor za veći utjecaj korisnika (roditelji, lokalna zajednica...), a uvođenjem Vijeća učenika u srednje škole stvoreni su formalni preduvjeti da se mladi direktno uključuju u planiranje rada škole, sudjeluju u donošenju odluka, rješavanju problema te uvođenju inovacija” (*Nacionalni program...*, 2003:15).

Uvođenjem *bolonjskog sustava* školovanja poduzeti su prvi koraci za individualizirani pristup studentu, rasterećenje programa od formalnih sadržaja, interdisciplinarnost i mobilnost studenata. No, već u trenutku uvođenja, a posebice na kraju prvog semestra akademske godine 2005./2006., čuli su se glasovi protiv uvođenja takvog sustava u ovome trenutku, prvenstveno zbog prostorne prekapacitiranosti, nedostatak dovoljno obrazovnog kadra na sveučilištima te nevoljkosti pojedinih sveučilišnih nastavnika da primjenjuju individualizirani pristup u radu. Navedeni problemi dodiplomskog studija odražavaju se i u izvođenju poslijediplomskih studija, koji u *bolonjskom sustavu* i *lisabonskoj strategiji* predstavljaju bitan korak prema konkurentnosti Europe u odnosu na čelnu poziciju Sjedinjenih Američkih Država i porast uloge Japana i Kine. Sudeći po podacima dobivenim u istraživanju populacije mladih Hrvatske iz 2004., gotovo je polovica njih (43,7%) u dobi između 15.-29. godina života, obuhvaćena hrvatskim obrazovnim sustavom. No, prema dostupnim podacima 18 do 25% osnovnoškolaca nikada ne upiše srednju školu (www.mzos.hr), što je postotak koji se u konačnici očitava i u činjenici da čak 45% stanovnika Hrvatske nema srednjoškolsko obrazovanje (*Statistički ljetopis RH*, 2005:733), a u Hrvatskoj trenutno studira 3,3% stanovnika, u usporedbi s dvostruko višom stopom u SAD-u. Uvođenjem novog sustava pokušava se riješiti problem nedovoljno prepoznate potrebe za stručnim studijima “...koji više pripremaju studente za obavljanje određene struke za kojom postoji potreba na tržištu rada, a manje za znanstvena istraživanja. Stručni studiji u pravilu su fleksibilniji, jer pomoću kraćih programa brže reagiraju na promjenjive potrebe rada pa pridonose lakšem zapošljavanju i zadovoljavanju kadrovskih potreba u svim djelatnostima” (*Nacionalni program...*, 2003:167).

Socioekonomske okolnosti su također značajna prepreka ulasku u sustav visokog obrazovanja: određeni broj mladih, unatoč disperziranosti visokoškolskih ustanova i odličnom uspjehu u srednjoj školi, ne uspijeva upisati studij, jer nedostaju potporni sustavi u vidu stipendija i smještajnih kapaciteta. Nužno je povećati opseg mjera koje olakšavaju dostupnost visokoškolskog sustava mladima, jer je dostupnost obrazovanja svima naj snažniji činitelj u ujednačavanju životnih šansi.

Uz formalne organizacijske i sadržajne elemente obrazovanja, “... razvijenost i raznolikost programa neformalnog obrazovanja odraz je razvijenosti društva u cjelini. Neformalno obrazovanje izuzetno je važno za suvremeni koncept cjeloživotnog učenja, tj. u okviru opredjeljenja za ‘društvo koje uči’. Ono se javlja kao odgovor na nove zahtjeve koji se ne svode samo na stjecanje znanja, nego i na postizanje i razvoj vještina u promijenjenim okolnostima suvremenog društva i tržišta rada” (*Nacionalni program...*, 2003:20). Raspon programa neformalnog obrazovanja u Zagrebačkoj županiji vrlo je širok i obuhvaća otvorena (pučka učilišta), centre za kulturu, centre za učenje stranih jezika, autoškole, profesionalne udruge i poduzeća, vjerske centre, programe umjetničkog obrazovanja, planinarska i sportska društva, druge nevladine organizacije i sl. No, mogućnost praćenja njihova rada i sudjelovanja mladih smanjena je zbog nepostojanja

sustavnog monitoringa, relativno slabe dostupnosti takvih programa zbog financijskih razloga i njihove koncentracije u većim centrima te slabe informiranosti mladih o njihovu postojanju.

Nakon kratkog izlaganja osnovnih elemenata formalnog i neformalnog obrazovanja, dolazimo i do trećeg elementa bez kojega je nemoguće govoriti o cjeloživotnom obrazovanju. Riječ je o samoobrazovanju putem kojega pojedinac – kako kroz svakodnevnu interakciju u obrazovnoj instituciji, obitelji, skupinama vršnjaka i kroz medije, tako i unutrašnjom motiviranošću za učenje izvan institucija – stječe stavove, vrijednosti, znanja i vještine koje mogu povećati ukupne obrazovne resurse te time i resurse s kojima se izlazi na tržište rada. Samoobrazovanje na radnom mjestu od izuzetne je važnosti kao jedan od osnovnih preduvjeta za uspješno savladavanje radnih zadataka u skladu s promjenama na tržištu rada i u samoj profesiji. Navedeno je ključno za već spominjano cjeloživotno obrazovanje i mogućnost postizanja konkurentnosti pojedinaca i organizacija kojima pripadaju na sve većem i kompetitivnijem tržištu.

1.2. Nezaposlenost i zapošljavanje

Zapošljivost i nezaposlenost mladih vezani su uz njihov obrazovni kapital i uključenost u društvo. Njihove mogućnosti doprinosa konkurentnosti društva ovisi i o postojećim problemima u društvu, posebice problemima u zapošljavanju koji nisu specifični samo za mlade, nego i za sve nezaposlene osobe neovisno o dobi. Ipak, nezaposlenost je uvijek osjetno izraženija kod mladih, a, ukoliko traje duže, ozbiljno usporava njihovo socio-ekonomsko osamostaljivanje. No, budući da je nezaposlenost strukturni problem, nju nije moguće riješiti parcijalnim programima. Tim mjerama ona može biti samo ublažena. U tome je smislu dugoročna sveobuhvatna državna politika rješavanja gospodarske krize jedini efikasan pristup (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003). Problemi koji su specifični za zapošljavanje mladih se najčešće odnose na nedostatak mehanizama koji bi osigurali njihovu postupnu tranziciju iz pasivnog u radni dio populacije te nedostatak procesa kroz koje bi mogli steći potrebno iskustvo za prvo zapošljavanje i nedostupnost financijske potpore za njihove poduzetničke inicijative. Poseban problem predstavlja i činjenica da se mladi osjećaju gotovo potpuno ovisnima o pomoći institucija te da su očekivanja od države i njenih institucija nerealno visoka. Pri tome izostaje spoznaja da mladi sami na sebe trebaju preuzeti dio tereta vlastitog zapošljavanja putem aktivnijeg pristupa koji uključuje aktivno traženje posla, tj. samoinicijativno kontaktiranje potencijalnih poslodavaca bez posredovanja Zavoda za zapošljavanje i agencija za zapošljavanje te ulaganje u vještine korisne na tržištu rada, kao što su informatička pismenost, znanje stranih jezika i specifične vještine vezane uz struku.

Zapošljavanje, a osobito zapošljavanje mladih, postavljano je kao prioritetna zadaća i socijalne i gospodarske politike u Hrvatskoj. U današnje vrijeme aktivne politike tržišta rada prvenstveno su usmjerene na smanjenje nezaposlenosti i aktiviranje neaktivnih tražitelja zaposlenja. Mjere aktivne politike tržišta rada imaju u razvijenim zemljama dugu povijest, a u početku su korespondirale s konceptom upravljanja potražnjom na tržištu radne snage uz nastojanje da budu amortizeri rasta inflacije i nadnica (Babić, 2003). Politike na tržištu rada obuhvaćaju skup raznolikih mjera, ali njihov je temeljni cilj poboljšanje *matching* procesa. U tu svrhu služe npr. mjere u javnom posredovanju pri zapošljavanju ili distribucijski aspekti na tržištu rada, koji se ostvaruju obučavanjem dugotrajno nezaposlenih osoba za poslove koji zahtijevaju višu razinu kvalifikacija. U svim tranzicijskim zemljama, značenje politika na tržištu rada (pasivnih i aktivnih) raste paralelno s ekonomskom i socijalnom reformom (Obadić, 2003:529).

Nacionalni program djelovanja za mlade u Republici Hrvatskoj (2003:55-56) donosi širok opseg preporuka za razvijanje specifičnih mjera poticanja zapošljavanja i samozapošljavanja mladih, primjerice, nagrađivanje njihovih projekata, razvoj sustava njihova samozapošljavanja, razvoj sustava lokalnog partnerstva te poboljšanja protoka informacija o zapošljavanju među mladima. Također, Vlada je, polazeći od analize nezaposlenosti, s naglaskom na promatranju stanja nezaposlenosti mladih u dobi od 15. do 29. godine, u suradnji sa Zavodom za zapošljavanje (HZZ), 2004. godine razvila Nacionalni akcijski plan za zapošljavanje za razdoblje od 2005. do 2008. godine, koji će omogućiti godišnje alociranje od preko 350 milijuna kuna na poticajne mjere zapošljavanja. Za 2006. godinu, Zavod za zapošljavanje (www.hzz.hr) donio je mjere iz Godišnjeg plana poticanja zapošljavanja:

- Aktivne i preventivne mjere za nezaposlene i neaktivne (*Smjernica 1*)
- Otvaranje novih radnih mjesta i razvoj poduzetništva (*Smjernica 2*)
- Promoviranje razvoja ljudskog kapitala i cjeloživotno učenje (*Smjernica 4*)

- Promoviranje integracije i borba protiv diskriminacije osoba koje se nalaze u nepovoljnom položaju na tržištu rada (*Smjernica 7*)
- Neprijavljeni rad (*Smjernica 9*)
- Regionalne razlike (*Smjernica 10*)

Pored spomenutoga Programa, Zavod osigurava stručnu pomoć nezaposlenima i to grupnim i individualnim informiranjem i savjetovanjem.

Osim mjera aktivne politike na tržištu rada djeluju i mjere pasivnih politika koje se “odnose prije svega na sustav naknada za nezaposlene odnosno njima se prije svega nastoji materijalno zaštititi nezaposlene osobe. Iskustvo pokazuje da uz postojeće naknade i rašireno neslužbeno gospodarstvo u tranzicijskim ekonomijama postoji mala vjerojatnost da primatelj naknade prihvati neki posao koji mu nudi zavod za zapošljavanje” (Obadić, 2003:533). No, neka mišljenja o mjerama poticanja zapošljavanje ne idu u prilog kreiranju takovih mjera. Ukupni učinak aktivnih politika na zaposlenost i ponudu rada teško je izmjeriti s obzirom na to da je broj sudionika u aktivnim mjerama još uvijek malen u usporedbi s ukupnom zaposlenošću i ponudom rada (Koning, 2001:717). Također je važno istaknuti da one čine samo jedan element u cjelokupnom sustavu mjera za zapošljavanje te njihov utjecaj znatno ovisi o ukupnom paketu svih mjera (Fisher, 2002:323). Problem je i činjenica što neke zemlje sudionike u aktivnim politikama ubrajaju u nezaposlene, a neke ne. L. Calmfors (2002:35) zaključuje kako je moguće da aktivne politike na tržištu rada uopće nemaju utjecaj na nezaposlenost, iako ekonometrijske analize pokazuju suprotno. S obzirom na to da se u nekim zemljama sudionici aktivnih politika ne smatraju nezaposlenima, stvarno smanjenje nezaposlenosti potpuno je prividno.

No, usprkos tome što se na temelju rezultata mnogih istraživanja dvoji o korisnosti mjera poticanja zapošljavanja i što u ovome trenutku u Hrvatskoj obuhvaćaju relativno mali postotak nezaposlenih, ona ostaju područjem ulaganja koje može pridonijeti smanjenju nezaposlenosti. Uz pojačavanje, a ne ukidanje mjera poticanja zapošljavanja, te otvaranja novih radnih mjesta, bitan je problem koji nužno valja riješiti to što u Hrvatskoj još uvijek postoji neobjedinjenost inicijativa za zapošljavanje i zadovoljavajućeg institucionalnog mehanizma s ingerencijama vezanim uz probleme mladih, njihovo uključenje u razvoj društva i participaciju u mehanizmima odlučivanja ovisi o nezavisnim oblicima organiziranja (nevladine organizacije, kulturne inicijative i neformalne grupe). Ovi čimbenici rezultiraju neefikasnim rješavanjem problema mladih u društvu, te pridonose njihovoj socijalnoj, političkoj i ekonomskoj marginalizaciji.

U ovoj ćemo istraživačkoj dionici, uz prikaz osnovnih obrazovnih tendencija te zaposlenosti i nezaposlenosti mladih, dati i prikaz rezultata ispitivanja njihovih obrazovnih preferencija i potencijala te preferencija u zaposlenju. Namjera nam je da na osnovi empirijskih podataka pružimo uvid u obrazovne resurse mladih i njihovih potencijala na tržištu rada, kako bismo u konačnici naznačili sklop mjera za poboljšanje njihova stupnja obrazovanja i zapošljivosti. Pri tome nam je osnovna teza da je Zagrebačka županija još uvijek potkapacitirana što se tiče obrazovnih resursa mladih i mogućnosti njihova uspješna zapošljavanja na poslovima koji bi mogli pridonijeti, kako razvoju mladih tako i razvoju cijeloga društva.

2. Postignuto i željeno obrazovanje mladih

Cjeloviti prikaz obrazovnog sustava osim kvalitativne analize problema zahtijeva i korištenje kvantitavnih pokazatelja, koji su u Hrvatskoj kada je riječ o obrazovanju vrlo nepouzdana i razlikuju se ovisno od izvora. Stoga moramo napomenuti da postoji potreba uzimanja niže navedenih podataka s ograndom pa se oni koriste u informativne svrhe. Na razini Hrvatske, podaci o sudjelovanju u obrazovnom sustavu govore o skoro potpunoj uključenosti djece u osnovnoškolsko obrazovanje (98%). Istodobno, podaci o uključenosti u srednoškolsko obrazovanje manje su jednoznačni jer, prema podacima Ministarstva prosvjete i športa, a koji se mogu naći u Nacionalnom programu djelovanja za mlade, približno 95-97% osnovnoškolaca upisuje srednju školu, a otprilike 85-90% srednoškolaca maturira unutar predviđenog razdoblja (*Nacionalni program...*, 2003:14). Međutim, drugi izvori podataka¹ upućuju da je postotak participacije u srednoškolskom obrazovanju bliži broju od 63-65%” (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:69).

¹ Uglavnom su to podaci koji dolaze od stranih institucija, prisutnih u Hrvatskoj, koje se bave obrazovanjem, kao što je, primjerice, National Observatory. U njihovim izvještajima se obično navodi podatak o 63% mladih obuhvaćenih srednoškolskim obrazovanjem (*Country Report...*, 2001.; *Developing Common...*, 2003.; *Key indicators...*, 2002.), a u izvještaju ETF-a, naveden je podatak o 25%-tnom ispadanju iz obrazovnog sustava (*Regional seminar...*, lipanj 2000:5).

U školskoj godini 2004./2005., u Hrvatskoj je bilo upisano oko 130.000 studenata na visokim učilištima, a diplomiralo je oko 14.000. Prema dostupnim informacijama, studij završava 33% upisanih studenata (od kojih oko 8% u roku). Prerano napuštanje obrazovnog sustava, naime, ima mnogo šire implikacije od obrazovnih, jer vrlo često rezultira nezaposlenošću a time i siromaštvom, kako u ekonomskom pogledu, tako i u pogledu mogućnosti uključivanja u društvene procese.

Od mnogih pogleda na razloge preranog napuštanja obrazovnog sustava ovdje ćemo spomenuti sljedeće (Early School Leavers, 2002:7-9):

1. model deficita koji napuštanje obrazovnog sustava pripisuje samom pojedincu, bilo zbog lošeg uspjeha, slabog samopouzdanja, problema u obitelji ili školskoj zajednici;
2. "push-out" model koji krivnju pripisuje institucionalnom sustavu, tj. planu i programu škole/fakulteta i interakciji nastavnika/profesora i učenika/studenata;
3. model "racionalnog" izbora odnosi se na rezultat jednadžbe *troškova i koristi* čijim izračunom pojedinci dobivaju viši rezultat za napuštanje obrazovnog sustava, što je posebice često kod članova obitelji nesigurne financijske situacije u kojoj mladi smatraju da će biti "korisniji" ako imaju nekakav, makar slabo plaćan posao, nego da nastave školovanje.

No, većina se teoretičara slaže da su glavni razlozi preranog napuštanja obrazovnog sustava vezani uz loše početne uvjete, siromaštvo i loš obrazovni status roditelja. "Ekonomske se posljedice preranog napuštanja škola očituju i na individualnoj razini i na razini društva. Za pojedinca, vjerojatno je da će biti dugoročno nezaposlen, da će, kad se zaposli, raditi niskokvalificiran i slabo plaćen posao te da će biti društveno i ekonomski marginaliziran" (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:69-70). Također možemo pretpostaviti da će nezaposleni mladi imati nizak stupanj povjerenja u javne institucije što može rezultirati i odustajanjem od glasačkog prava i formiranjem građana koji nisu politički kompetentni te stoga nisu u mogućnosti pridonositi daljnjem političkom razvoju društva.

U kontekstu ove rasprave zanimljivo je vidjeti kakvi su stavovi mladih prema obrazovanju, iz kojih se može zaključiti da mladi na obrazovanje prvenstveno gledaju kao na sredstvo zadovoljenja svojih intrinzičnih potreba (Baranović, 2002:206-218). Nakon ovoga slijedi obrazovanje kao način lakšeg rješavanja egzistencijalnih problema, a tek na posljednjem mjestu nalazi se značaj škole kao institucije koja ih priprema za lakšu integraciju u društvo, tj. kao sredstvo društvene i političke socijalizacije. Pri tome su mladi svjesni ograničenih dometa utjecaja obrazovanja na rješavanje životnih problema i činjenice da se obrazovanje u hrvatskom društvu ne cijeni dovoljno. "Gledajući integralno, realističan, ali pozitivan odnos mladih prema školskom obrazovanju pokazuje da mladi znaju procijeniti ulogu i značaj škole ne samo za njihov život, nego i u društvu općenito, zbog čega bi njihova mišljenja trebalo respektirati pri kreiranju obrazovne politike" (Baranović, 2002:218).

Na koji se način upravo iznesene postavke odražavaju na obrazovanje mladih prvo ćemo vidjeti na komparativnom prikazu postignutog stupnja obrazovanja mladih u Zagrebačkoj županiji, te njihovih očeva i majki (tablica 1).

Tablica 1: Komparativni prikaz obrazovanja mladih i njihovih roditelja (%)

Stupanj obrazovanja	Ispitanik	Otac	Majka
Bez školske spreme, nezavršena i završena OŠ	21,6	13,0	21,3
Trogodišnja srednja škola (ŠUP, zanatske i industrijske škole)	19,5	34,6	23,8
Četverogodišnje srednje škole	48,9	34,4	40,3
Viša škola i više	9,9	18,0	14,1

Iz naših podataka proizlazi da oko petine mladih (još) nema kvalifikacija (odnosno, ima ne/završenu osnovnu školu), što je jednako broju mladih sa zanatskom/industrijskom školom, dok ih polovica ima četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje, a desetina akademski stupanj. Ti se podaci razlikuju od pokazatelja o postignutom stupnju obrazovanja očeva naših ispitanika što nije iznenađenje jer je kod očeva riječ o završenom formalnom sustavu obrazovanja. Konkretno, nešto više od desetine očeva nema kvalifikacija, nešto više od trećine ima završenu industrijsku/zanatsku školu, a isti je broj i onih sa završenim četverogodišnjim srednjoškolskim obrazovanjem, dok je akademski obrazovanih jedna petina. Što se majki tiče, njih petina je bez kvalifikacija a isti je broj sa završenom industrijskom/zanatskom školom, dok je onih s

četverogodišnjom srednjom školom oko dvije petine, a 14% ih je akademski obrazovano. Sumarno možemo reći da su roditelji obrazovaniji od djece, što je i razumljivo zbog same strukture uzorka mladih koji obuhvaća dob od 15 do 29 godina, odnosno, veliki broj onih koji se još uvijek nalaze u sustavu obrazovanja. Istodobno, dobro je poznato da se paralelno s ubrzanim tehnološkim napretkom u postindustrijskim društvima javlja sve veći broj poslova koji traže više kvalifikacije, što je ujedno i najvažniji razlog trenda produžavanja razdoblja uključenosti mladih u obrazovni sustav i višeg obrazovanja novih generacija. Tako se pokazuje da je svaka nova generacija obrazovanija od prethodne a taj je trend prisutan posljednjih pola stoljeća (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:61-63).

Premda je u uvodnom poglavlju već bilo riječi o nekim strukturnim značajkama obrazovanja mladih, ovdje ćemo nešto podrobnije prikazati ustanovljene trendove. Pritom se može reći da je stupanj postignutog obrazovanja mladih povezan sa svim ostalim promatranim socijalnim obilježjima (tablica 2)² – osim subregionalne pripadnosti – na očekivan način, odnosno, statističke su veze u skladu s tendencijama ustanovljenim u dosadašnjim istraživanjima mladih u Hrvatskoj.

Tablica 2: Stupanj obrazovanja ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

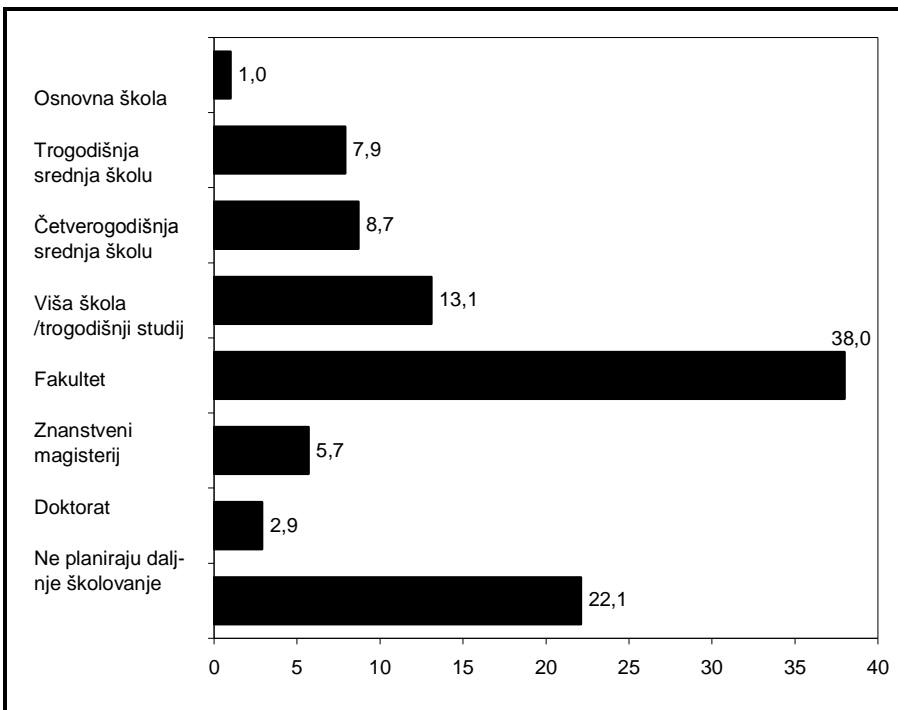
Obilježja mladih	(Ne)završena osnovna škola	Industrijska / zanatska škola	Srednja škola	VŠS, VSS i više
<i>Spol</i>	$\chi^2=42,30$			
Ženski	21,7	13,6	52,0	12,6
Muški	21,6	25,6	45,6	7,2
<i>Dob</i>	$\chi^2=703,86$			
15 – 19 godina	58,8	11,0	30,2	0,0
20 – 24 godine	1,9	25,2	66,7	6,3
25 – 29 godina	6,2	21,7	48,1	24,0
<i>Tip mjesta stanovanja</i>	$\chi^2=51,05$			
Grad	18,1	20,8	54,8	14,7
Sjedište općine	17,6	21,4	50,4	10,7
Selo	24,2	23,4	45,3	7,1
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=182,86$			
(Ne)završena osnovna škola	28,5	35,8	31,6	4,1
Trogodišnja srednja škola	21,0	29,7	41,4	8,0
Srednja škola	21,7	9,2	57,8	11,3
VŠS, VSS i više	18,4	6,4	59,6	15,7
UKUPNO	21,6	19,5	49,0	9,9

Snažna povezanost dobi i postignutog stupnja obrazovanja potpuno je logična, i u tom je kontekstu najindikativnija najstarija dobna kohorta ispitanika. Naime, na mladima koji su stariji od 25 godina najbolje se može očitati obrazovanost mlade generacije. Utoliko zabrinjava podatak da svaki dvadeseti ispitanik u toj podskupini nema nikakve kvalifikacije, dok je ohrabrujući nalaz da četvrtina ispitanika ima akademsko obrazovanje. Jednako su očekivane i ostale statističke veze, odnosno trend da stupanj obrazovanja mladih raste sa stupnjem obrazovanja oca i s urbaniziranošću mjesta stanovanja. Drugim riječima, veće šanse za stjecanje viših stupnjeva obrazovanja imaju mladi čiji su očevi također prosječno obrazovaniji te oni koji žive u gradskim naseljima. Svakako je važan i nalaz da su mlade žene prosječno obrazovanije od mladih muškaraca, što je sukladno trendu koji je u posljednjem desetljeću prisutan i u razvijenijim zemljama svijeta i u Hrvatskoj (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003). Konkretno, podaci pokazuju da u Zagrebačkoj županiji gotovo dvostruko više mladih žena nego muškaraca ima fakultetsko obrazovanje te da one češće završavaju srednju školu u trajanju od četiri godine, a rjeđe industrijsku ili zanatsku školu. Ukratko rečeno, dobiveni rezultati vode zaključku da više obrazovanje u većoj mjeri stječu mladi porijeklom iz obitelji gdje je otac prosječno obrazovaniji, oni koji su socijalizirani i žive u gradu te mlade žene. Pritom je osobito važno da se akademsko obrazovanje gotovo u pravilu stječe nakon 25. godine života.

² Stupanj obrazovanja u ovom slučaju nije usporedivan sa socijalnoprofesionalnim statusom ispitanika jer je ta statistička veza prikazana i analizirana u dionici o zapošljavanju i nezaposlenosti mladih.

Nakon postignutog obrazovanja, vidjet ćemo i kako mladi u Zagrebačkoj županiji stoje s preferencijama, odnosno koji stupanj obrazovanja žele postići (grafikon 1).

Grafikon 1: Obrazovni stupnjevi koje mladi žele postići (%)

Koliko su želje u neskladu sa stvarnošću, vidljivo je već kod najčešće birane kategorije – fakulteta. Dok je u našem uzorku skoro dvije petine mladih izabralo fakultet kao cilj, Hrvatska još uvijek ima 7,8% visoko obrazovanih, a samo 33% upisanih studenata i diplomira (Statistički ljetopis Republike Hrvatske, 2005:733). No, u potonjem je slučaju riječ o obrazovnoj strukturi cijele populacije starije od 15 godina, dok su podaci za populaciju mladih u dobi između 25 i 29 godina ipak povoljniji i pokazuju da 17% njih ima visoko obrazovanje (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:64). Čak petina mladih iz našeg uzorka ne planira daljnje školovanje, no ne možemo pouzdano interpretirati ovaj podatak, jer se u kategoriji onih koji ne planiraju daljnje školovanje nalazi i dio njih koji već posjeduju visoko obrazovanje. Kao što podaci pokazuju, skoro dvije petine ispitanika bi željelo završiti fakultet, dok je višu školu, odnosno trogodišnji studij izabralo 13% ispitanika, četverogodišnju srednju školu nešto manje od 9% ispitanika, a istom je broju mladih cilj trogodišnja srednja škola. Magisterij, kao jednu od stepenica ka usavršavanju nakon postignutog akademskog obrazovanja, izabralo je nešto više od 5%, a doktorat oko 3% ispitanika, što u konačnici daje nešto manje od 10% mladih koji žele znanstveni stupanj. Na kraju dolaze mladi čiji je krajnji cilj samo osnovno obrazovanje. Iako je njihov broj skoro zanemariv, moramo reći da je i zabrinjavajući jer je, budući da kategorija “ne planiram daljnje školovanje” postoji, riječ o mladima koji se još uvijek nalaze u osnovnoj školi i nemaju ambicija da steknu neku kvalifikaciju.

Na koji se način mladi po obilježjima razlikuju u pojedinim obrazovnim preferencijama vidjet ćemo interpretacijom rezultata prikazanih u tablici 3, pri čemu je kategorija “osnovna škola” izostavljena iz analize, jer obuhvaća premali broj ispitanika, dok su “magisterij” i “doktorat” spojeni u jednu kategoriju.

Sva promatrana obilježja, osim subregionalne pripadnosti, utječu na obrazovne aspiracije mladih, pri čemu socioprofesionalni status i obrazovanje ispitanika imaju najznačajniji utjecaj, a spol i stalno mjesto boravka najslabiji. Prvo promatrano obilježje (spol) pokazuje da više muških ispitanika želi trogodišnje i četverogodišnje obrazovanje, dok djevojke više žele sve ostale stupnjeve obrazovanja. To je i u skladu s vrlo često interpretiranim nalazima da su žene sve obrazovnije i da u tome prestižu svoje muške vršnjake. Poznato je da su u starijim generacijama žene bile prosječno niže obrazovane, ali zbog promjena nastalih devedesetih godina 20. stoljeća, u razvijenim zemljama započinje diskusija o obratu u rodnom razlikama u obrazovanju (Haralambos, Holborn, 2002:852).

Sljedeće promatrano obilježje, dob, ukazuje na značajne razlike u pogledu preferencija za četverogodišnjom srednjom školom. Najmanje je onih u dobi od 20 do 24. godine, zatim slijede ispitanici od 25 do 29 godina te, kao najzastupljeniji, oni od 15 do 19 godina. Još su značajnije razlike kod fakulteta kao željenog stupnja obrazovanja, gdje ta aspiracija opada s dobi te preko polovice ispitanika u najmlađoj skupini želi akademsko obrazovanje, iza kojih slijedi dvije petine ispitanika iz srednje skupine i oko petine iz najstarije. Ovakav pad možemo protumačiti boljom procjenom stvarne situacije i mjestom u obrazovnom sustavu koji su i jasniji s višom dobi. Daleko je najjače razlikovanje dob ostvarila kod onih koji ne planiraju daljnje školovanje, jer je takvih u najmlađoj dobnoj skupini tek 5%, a u ostalim su dobnim skupinama predstavljeni s jednom i dvije petine ispitanika.

Tablica 3: Željeni stupanj obrazovanja s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Trogodišnja stručna škola	Četverogodišnja srednja škola	Viša škola/trogodišnji studij	Fakultet	Magisterij i doktorat	Ne planiraju daljnje školovanje
<i>Spol</i>	$\chi^2=26,04$					
Žene	6,7	6,3	15,5	41,5	9,2	20,8
Muškarci	9,5	11,6	11,0	35,6	8,3	24,0
<i>Dob</i>	$\chi^2=233,50$					
15-19 godina	6,4	13,8	10,5	53,7	7,4	5,2
20-24 godine	7,9	4,5	16,6	39,9	9,6	21,5
25-29 godina	6,9	8,8	12,3	21,8	9,1	41,2
<i>Socioprof. status</i>	$\chi^2=593,30$					
Zaposleni	11,3	9,7	15,3	15,7	6,1	41,9
Nezaposleni	9,4	8,9	16,7	23,6	2,5	38,9
Učenici	8,8	14,5	9,7	60,6	6,1	0,3
Studenti	1,4	2,5	11,7	64,5	19,3	0,6
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=137,35$					
OŠ i manje	14,7	11,6	14,2	19,5	3,7	36,3
KV/VKV	10,2	8,8	13,9	32,5	8,1	26,5
Srednja škola	5,4	10,1	12,9	45,4	7,3	18,8
VŠS, VSS i više	3,4	5,0	12,2	51,5	16,8	11,1
<i>Obraz. ispitanika</i>	$\chi^2=500,61$					
OŠ i manje	11,6	13,2	7,8	56,1	4,1	7,2
Ind./zanat. škola	25,8	9,3	11,3	6,9	0,7	46,0
Srednja škola	1,0	8,5	16,6	44,8	11,2	17,9
VŠS, VSS i više	-	0,7	12,3	32,9	22,6	31,5
<i>Tip mjesta stan.</i>	$\chi^2=54,53$					
Grad	3,0	6,3	12,4	44,9	12,7	20,7
Sjedište općine	14,1	10,9	15,6	32,1	7,8	19,5
Selo	10,0	10,0	13,6	35,9	6,6	23,9
UKUPNO	8,1	8,9	13,3	38,6	8,7	22,4

Socioprofesionalni je status, što je i jasno, izvršio najjači utjecaj na obrazovne preferencije, što je najbolje vidljivo iz dvije gotovo suprotne skupine – zaposlenih i nezaposlenih nasuprot učenicima i studentima. Naime, u skupini zaposlenih i nezaposlenih oko petine njih želi fakultetsko obrazovanje i više od trećine ih ne planira nastavak školovanja, dok tri petine učenika i studenata žele fakultetsko obrazovanje i u neznačajnom postotku ne planiraju daljnje školovanje. Studenti odskakuju od ostalih skupina po još jednom elementu – od svih promatranih skupina upravo oni u najvećem postotku (skoro petina njih) želi postići znanstveni magisterij ili doktorat.

Obrazovanje oca također ima relativno snažan utjecaj u smjeru porasta preferiranog stupnja obrazovanja. S rastom obrazovnih kvalifikacija oca raste i preferirani stupanj uz iznimku više škole/trogodišnjeg studija gdje obrazovanje oca nije izvršilo skoro nikakav utjecaj. Nasuprot tome, najjači je

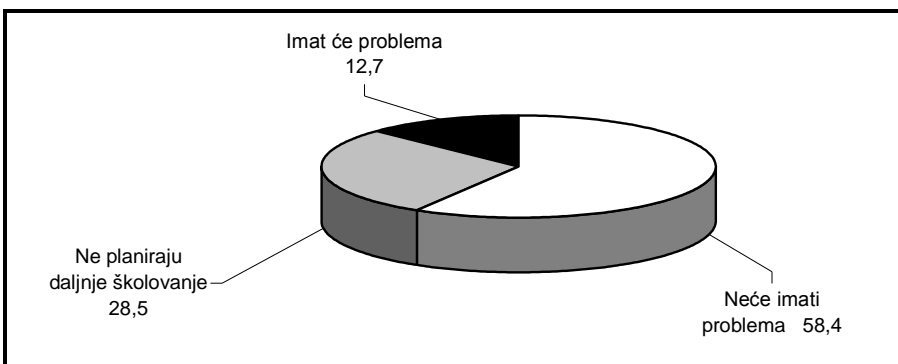
utjecaj ostvaren u pogledu fakulteta kao željenog stupnja gdje dva i pol puta manje djece očeva bez kvalifikacija želi završiti fakultet od djece očeva s akademskim obrazovanjem. Obrazovanje ispitanika, drugi najjači prediktor razlika među mladima, svoj je najjači utjecaj ostvarilo kod onih koji žele fakultetsko obrazovanje s osnovnoškolcima i srednjoškolcima kao predvodnicima u preko polovice slučajeva te onima koji su već ostvarili akademsko obrazovanje u oko trećini slučajeva. Na drugom su kraju ispitanici s industrijskim/zanatskim kvalifikacijama koji i zbog svoje obrazovne orijentacije i zbog nemogućnosti upisa na fakultet bez završenog četverogodišnjeg obrazovanja, u niskom postotku iskazuju takve aspiracije. Zamjetne su razlike vidljive i kod ispitanika koji ne planiraju daljnje školovanje; takvih je kod industrijski/zanatski obrazovanih skoro polovica, dok ih je kod onih bez kvalifikacija manje od desetine.

Zadnje obilježje, tip mjesta stanovanja, izvršilo je slab utjecaj, koji je pak najvidljiviji kod niskog postotka gradske mladeži koja želi industrijsko/zanatsko obrazovanje i četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje. Ta skupina mladih, istodobno u većem broju želi fakultetsko obrazovanje te znanstveni magisterij i doktorat od drugih promatranih podskupina.

Iz razloga prikazanih u drugom dijelu ovoga rada, želje se mnogih mladih sudaraju s realnim uvjetima, sprječavajući njihovo željeno obrazovanje ili ih čak obeshrabrujući za nastavak školovanja. Percepcija mogućih problema u ostvarenju obrazovnih planova prikazana je u grafikonu 2.

Na temelju priloženog grafikona očito je da je većina mladih optimistična, jer smatra da neće imati problema pri nastavku školovanja. Malo više od desetine ispitanika drži da će imati problema pri ostvarivanju obrazovnih planova. Iako se desetina mladih čini niskim postotkom, riječ je o području koje je ključno za razvoj, kako njih, tako i Županije, te je potrebno djelovanje poticajnih mjera kako bi se povećale obrazovne kvalifikacije mladih.

Grafikon 2: Percipirani problemi u ostvarenju obrazovnih planova (%)

Na koji je način percepcija problema u školovanju uvjetovana socijalnim obilježjima mladih prikazano je u tablici 4.

Od četiri promatrana obilježja koja statistički značajno razlikuju mlade u pogledu percepcije mogućih poteškoća u daljnjem školovanju najsnažniji je utjecaj izvršio socioprofesionalni status ispitanika, a najslabiji obrazovanje oca. Sve dobne podskupine u gotovo istom broju (11-14%) smatraju da će imati problema u nastavku školovanja, a razlike se pojavljuju kod odgovora “neću imati problema” i “ne planiram daljnje školovanje” koji su obrnuto proporcionalni: u najmlađoj dobnoj skupini čak tri četvrtine mladih smatra kako neće imati problema, dok ih 15-ak posto ne želi nastaviti školovanje. Najstarija je podskupina oba navedena odgovora odabrala u oko dvije petine slučajeva. Socioprofesionalni status određuje odgovore ispitanika s neznatnim razlikama kod predviđenih problema. Zaposleni i nezaposleni ovdje se vrlo jasno određuju – 40% ih ne planira nastaviti školovanje, koliko ih je i u skupini koja smatra da neće imati problema. No, zato je distribucija odgovora učenika i studenata mnogo zanimljivija – obje skupine u skoro 80% slučajeva smatraju da neće imati problema, dok, razumljivo više studenata od učenika na planira nastavak školovanja.

Iako slabije po značajnosti utjecaja, obrazovanje oca nam pokazuje razlike koje mogu biti indikativne. Naime, iako se podskupine gotovo neznatno razlikuju na percepciji sigurnih problema u nastavku školovanja, razlike se javljaju u slučaju stava da neće imati problema pri nastavku školovanja. Tako percepcija da neće imati problema u školovanju raste s porastom obrazovne razine oca: manje od polovice djece očeva bez kvalifikacija smatra da neće imati problema dok je takvih kod visokoobrazovanih očeva skoro 70%. Isti je slučaj i kod neplaniranja nastavka školovanja, jer je u skupini djece očeva bez kvalifikacija dvije petine onih

koji ne namjeravaju nastavak školovanja, dok taj postotak kod djece visokoobrazovanih očeva iznosi tek 15%.

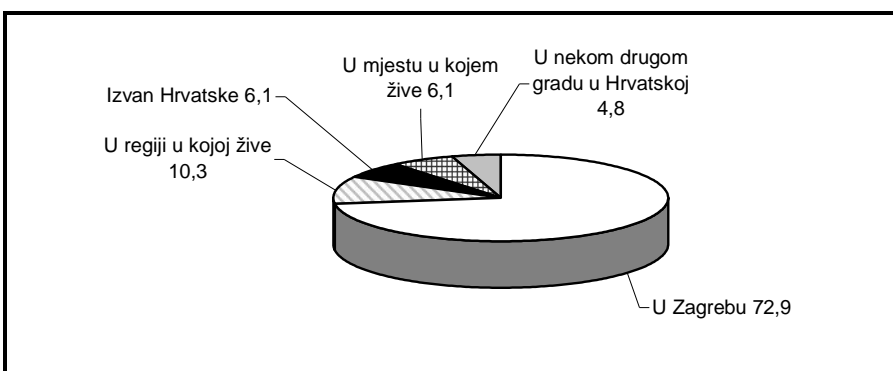
Tablica 4: Percepcija problema u ostvarenju obrazovnih planova s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Neće imati problema	Ne planiraju daljnje školovanja	Imat će problema
<i>Dob</i>	$\chi^2=114,94$		
15-19 godina	71,7	14,8	13,5
20-24 godine	61,1	26,7	12,2
25-29 godina	42,1	45,3	12,6
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=297,24$		
Zaposleni	41,5	47,2	11,4
Nezaposleni	40,0	46,8	13,2
Učenici	78,4	8,4	13,2
Studenti	79,3	6,3	14,4
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=44,43$		
Osnovna škola i manje	44,6	40,9	14,5
KV/VKV	56,0	31,7	12,3
Srednja škola	61,0	27,5	11,5
VŠS, VSS i više	69,7	15,2	15,1
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=152,92$		
Osnovna škola i manje	74,6	13,9	11,5
Ind./zanatska škola	38,2	54,3	7,5
Srednja škola	62,3	23,5	14,2
VŠS, VSS i više	46,3	34,9	18,8
UKUPNO	58,6	28,6	12,8

Iako se u statističkoj analizi nije pokazalo najznačajnijim prediktorom, obrazovanje ispitanika ih diferencira na najjasniji način i po prvi puta pokazuje značajnije razlike u skupini onih koji smatraju da će imati problema. Skoro 20% visokoobrazovanih mladih smatra da će imati problema pri nastavku školovanja, iza kojih slijede mladi s četverogodišnjom srednjom školom te oni s osnovnom školom. Od svih podskupina najviše se razlikuju mladi s industrijskim/zanatskim obrazovanjem koji upola manje nego visokoobrazovani smatraju da će imati problema. Ova nam razlika postaje jasnija ako promotrimo razlikovanje na odgovoru o neplaniranju daljnjeg školovanja gdje je upravo podskupina s industrijskim/zanatskim obrazovanjem najzastupljenija s preko 50% odgovora. Sukladno tome, najviše mladih bez kvalifikacija i najmanje onih sa zanatskim školama smatra da neće imati problema pri nastavku školovanja.

Pri donošenju odluke o nastavku školovanja, često se percipira problem za to dostupne lokacije. U Hrvatskoj su obrazovne institucije često koncentrirane u većim središtima i stoga nedostupne određenom broju mladih. No, kakve su stvarne preferencije i/ili percepcije lokacije ostvarenja obrazovnih aspiracija vidi se u grafikonu 3.

Grafikon 3: Preferirana lokacija ostvarenja obrazovnih aspiracija (%)

Rezultati ispitivanja preferencija u lokaciji školovanja nisu iznenađujući, jer je ipak riječ o Zagrebačkoj županiji. Naime, skoro dvije trećine mladih želi nastaviti školovanje u Zagrebu, dok se samo desetina odlučila za regiju, znači za neko drugo mjesto u Županiji. Svi su ostali odgovori privukli manje od 10% odgovora, pri čemu je zanimljivo da se isti broj mladih odlučio za školovanje izvan Hrvatske i u mjestu u kojem žive, dok je onih koji prihvatljivim smatraju školovanje u nekom drugom gradu u Hrvatskoj manje od 5%. Ovakvi nalazi mogu značiti da mladi smatraju kako zagrebačka regija zadovoljava njihove potrebe, no istodobno indicira i nisku planiranu mobilnost mladih, što može biti ohrabrujuće u svjetlu često spominjanog *brain draina*, no i obeshrabrujuće za nove generacije koje će se obrazovati po *bolonjskom sustavu*, jer ne pokazuju želju za mobilnošću koja je osnovna sastavnica novog sustava.

Prethodno prikazane rezultate dopunjuju rezultati razlikovanja mladih po njihovim socijalnim obilježjima na dimenziji preferirane lokacije školovanja (tablica 5). Iz analize je izostavljen odgovor “u nekom drugom gradu u Hrvatskoj”, jer ga je odabralo manje od 5% ispitanika.

Mladi se u preferiranoj lokaciji školovanja razlikuju po svim obilježjima osim po spolu i mjestu stalnog boravka, no iako smo dobili pet obilježja koja su proizvela statistički značajne razlike, njihov je utjecaj relativno slab i s međusobno vrlo bliskim vrijednostima. Dob pokazuje da su najmlađi ispitanici skloniji odlasku u inozemstvo, što možemo protumačiti time da se druge dvije podskupine već nalaze na ljestvici visokog školovanja, ili su završile školovanje, pa su im i planovi za odlazak u inozemstvo slabije izraženi. Isti su rezultati i kada je riječ o školovanju u Zagrebu: preko četiri petine najmlađih ispitanika želi školovanje u Zagrebu, dok to želi manje od 70% najstarijih ispitanika. No, zato su najmlađi ispitanici manje od drugih podskupina skloni školovanju u vlastitoj regiji ili mjestu, odnosno u većoj mjeri no ostale skupine iskazuju želju za mobilnošću izvan regije.

Tablica 5: Potencijalna lokacija ostvarenja obrazovnih planova s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Izvan Hrvatske	U Zagrebu	U regiji u kojoj žive	U mjestu u kojem žive
<i>Dob</i>	$\chi^2=45,15$			
15-19 godina	7,7	81,1	7,9	3,3
20-24 godine	6,0	79,0	10,8	4,2
25-29 godina	5,6	68,8	13,8	11,8
<i>Socioprof. status</i>	$\chi^2=71,87$			
Zaposleni	5,5	67,8	16,1	10,6
Nezaposleni	4,9	80,0	7,0	8,1
Učenici	6,3	83,7	7,5	2,5
Studenti	8,9	81,9	7,2	2,0
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=52,66$			
Osovna škola i manje	4,8	67,5	16,3	11,4
KV/VKV	4,4	76,9	13,6	5,1
Srednja škola	6,7	75,3	10,0	8,0
VŠS, VSS i više	10,7	83,7	4,6	1,6
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=48,52$			
Osnovna škola i manje	5,3	23,5	7,6	4,9
Ind./zanatska škola	5,1	64,7	20,8	9,4
Srednja škola	7,3	78,4	9,4	4,9
VŠS, VSS i više	7,1	76,6	6,4	9,9
<i>Subregionalna pripad.</i>	$\chi^2=64,39$			
Dugo Selo	5,3	76,5	6,8	11,4
Ivanić Grad	6,6	75,2	11,6	6,6
Jastrebarsko	2,9	83,9	9,6	3,6
Samobor	10,4	75,8	13,4	0,4
Sveti Ivan Zelina	1,3	79,4	10,3	9,0
Velika Gorica	4,9	79,6	7,9	7,6
Vrbovec	7,0	62,5	17,2	13,3
Zaprešić	8,5	76,2	11,5	3,8
UKUPNO	6,4	76,5	10,8	6,3

Socioprofesionalni status oblikuje preferencije mladih tako što najmanje nezaposlenih i najviše studenata želi školovanje izvan Hrvatske, što je slično podacima za školovanje u Zagrebu, gdje su nezaposleni za 10-ak posto manje od ostalih promatranih podskupina skloni nastavku školovanja izvan Hrvatske. Također, nezaposleni su više skloni školovanju u regiji ili mjestu u kojem žive. Mjesto u kojem žive kao izabranu lokaciju najčešće navode zaposleni što tumačimo kao rezultat vezanosti za lokaciju zaposlenja. Po tome zaposleni ostvaruju nešto veći rezultat od nezaposlenih, no čak pet puta veći od učenika i studenata, što je i razumljivo zbog njihove veće potencijalne mobilnosti.

Utjecaj obrazovanja i oca i ispitanika slijedi isti obrazac rasta želje za školovanjem izvan Hrvatske i u Zagrebu porastom obrazovnih kvalifikacija oca/ispitanika te pad želje za školovanjem u regiji i u mjestu u kojem žive porastom obrazovanja i oca i ispitanika, što možemo tumačiti utjecajem socijalizacije: djeca obrazovnijih očeva i sama iskazuju aspiracije za višim obrazovanjem koje je još uvijek dostupnije u Zagrebu i izvan Hrvatske nego u gradovima Zagrebačke županije.

Kada je riječ o subregionalnoj pripadnosti, razlike su najzamjetnije u školovanju izvan Hrvatske i u mjestu u kojem ispitanici žive, pri čemu čak desetina Samoborčana želi školovanje izvan Hrvatske nasuprot samo 1% Zelinčana. Nasuprot tome, gotovo nema Samoborčana koji žele školovanje u samom mjestu u kojem živi, dok je među Vrbovčanima takvih 13%, među stanovnicima Dugog Sela 11%, a Zelinčanima 9%. Na ovom primjeru ne možemo izvoditi daljnje zaključke, no zasigurno je riječ o rezultatima koji bi trebali pobuditi pažnju i daljnja istraživanja.

3. Izvanškolske aktivnosti i znanje stranih jezika

Osim predmeta određenih planom i program određenih obrazovnih ustanova, formalno obrazovanje obuhvaća i vještine i znanja koja se stječu putem izvanškolskih/fakultativnih programa koji nužno ne moraju biti izmješteni izvan škola, no njihovo je odvijanje vezano uz vrijeme prije ili nakon završetka nastave. Stoga izvanškolske aktivnosti zadiru i u sferu slobodnog vremena i oblikovanja orijentacija mladih prema sadržajima koji nisu direktno vezani uz školski program ili utjecaje primarnih socijalizacijskih agensa, kao što su obitelj i skupine vršnjaka. No, element koji se sve češće pojavljuje pri izboru izvanškolskih aktivnosti komercijalizacija je istih, a dešava se putem medijskog promoviranja određenih sadržaja kojima se mladi priklanjaju, jer se nalaze u razdoblju najaktivnijeg učenja i prijemčivosti na izvanjske utjecaje.

Izvanškolskim aktivnostima mladi oblikuju svoje stavove, stječu znanja i vještine u skladu s vlastitim interesima i grade sliku o sebi. Kreativnost i sposobnost kreativnog mišljenja također je jedna od značajki ličnosti koja se velikim dijelom razvija upravo izvanškolskim aktivnostima, a danas se ona sve više ističe ne samo kao poželjna karakteristika umjetničkih zanimanja nego i znanstvenika i upravljačkog kadra, prvenstveno menadžera. Gore navedeno zbiva se samo u uvjetima kada izbor izvanškolskih aktivnosti nije ograničen suženom ponudom ili prinudom od strane roditelja ili nastavnika, jer tada može imati i kontraefekt te uroditi lošim uspjehom i nezadovoljstvom mladih. U našem smo istraživanju, uz pitanja o sudjelovanju u izvanškolskim aktivnostima, postavili i pitanja vezana uz znanje stranih jezika, jer je učenje stranih jezika često povezano sa slobodnim vremenom mladih, a uz druge vještine koje se stječu izvanškolskim aktivnostima, predstavljaju takozvane *transferable skills* koji čine osnovni korpus za cjeloživotno obrazovanje pojedinca.

U tablici 6 prikazana je distribucija odgovora o sudjelovanju mladih u izvanškolskim aktivnostima, nakon čega u tablici 7 slijedi i pregled utjecaja pojedinih socijalnih obilježja na sudjelovanje mladih u njima.

Tablica 6: Rang-ljestvica sudjelovanja u izvanškolskim aktivnostima (%)

Izvanškolske aktivnosti	Da	Ne, jer nisu željeli	Ne, jer nisu postojale
Sportski klubovi	49,0	35,7	15,3
Učenje stranih jezika	46,0	32,3	21,7
Plesni tečaj	23,0	43,6	33,4
Škola u prirodi	17,8	36,7	45,5
Dramska grupa	17,1	52,5	30,3
Glazbena radionica	16,6	49,8	33,6
PC/Internet radionice	14,0	37,6	48,4
Likovna radionica	12,2	53,5	34,3
Novinarska radionica	8,1	49,5	42,5
Radionice za razvoj tehničkih vještina (modelarstvo, robotika i sl.)	7,9	40,5	51,6
Debatni klub	2,8	34,3	62,9

Od ponuđenih 11 aktivnosti samo se za dvije izjasnilo preko dvije petine ispitanika, dok se za ostale većinom izjasnilo od 10-20% ispitanika. Najzastupljenije su aktivnosti vezane uz sportske klubove i učenje stranih jezika u čemu participira gotovo polovica ispitanika. Daleko nakon njih, s dvadesetak posto manje, nalaze se plesni tečajevi. Nešto manje ispitanika opredijelilo za se školu u prirodi, dramske grupe i PC/internet radionice. Oko desetine ispitanika opredijelio se za likovne radionice, novinarske radionice i radionice za razvoj tehničkih vještina, a daleko od svih, na zadnjem mjestu, nalazi se debatni klub, aktivnost koja treba daljnju promociju.

Govoreći o dostupnosti određenih sadržaja, u najmanjem broju postoje debatni klubovi (preko 60% odgovora), zatim radionice za razvoj tehničkih vještina, PC/internet radionice, škole u prirodi, novinarske radionice. U oko trećini slučajeva ne postoje likovna radionica, glazbena radionica, plesni tečaj i dramska grupa, dok su u najvećem broju očekivano zastupljeni sportski klubovi i škole stranih jezika. Uz nedostupnost određenih sadržaja, motiviranost mladih za uključivanjem u te sadržaje jedno je od područja na kojem su potrebne promjene; kod svih se aktivnosti nepostojanje želje za sudjelovanjem kreće od 30 do 50%,

i to najviše kada je riječ o dramskoj, likovnoj i glazbenoj radionici koje se smatraju ključnim sadržajima za razvoj kreativnosti mladih.

Od 11 ponuđenih aktivnosti samo su za tri (dramska grupa, te glazbena i likovna radionica) ustanovljene statistički značajne razlike među ispitanicima, i to s obzirom na samo jedno obilježje – subregionalnu pripadnost (tablica 7).

To da subregionalna pripadnost jedina utječe na izbor izvanškolskih aktivnosti indikator je ujednačenosti mladih u izboru aktivnosti i pokazatelj nejednake razvijenosti subregija. Naime, pogledamo li pojedinačne aktivnosti, dramske grupe se u najmanjem broju nude u zelinskoj i dugoselskoj subregiji, a najviše su zastupljene u jastrebarskoj. Najmanje mladih želi sudjelovati u dramskoj grupi u vrbovečkoj, a najviše u zelinskoj regiji. Navedeni su podaci pokazatelj, da primjerice, zelinska subregija, no ne samo ona, treba dodatno razvijati sadržaje vezane uz dramsku grupu. Zastupljenost glazbenih radionica ponovno nam otkriva kritično stanje u zelinskoj i dugoselskoj subregiji, jer se oko polovice mladih izjasnilo da ti sadržaji ne postoje u njihovoj subregiji. Iz ovog nalaza također proizlazi da mladi u Zelini u najmanjem broju izjavljuju da nisu pohađali glazbenu radionicu jer to nisu željeli, dok za razliku od njih, najmanje interesa pokazuju mladi velikogoričke subregije. I u slučaju trećeg sadržaja, novinarske radionice, mladi u Zelini u najvećem broju izjavljuju da ona ne postoji u njihovoj subregiji i u najvećem su broju zainteresirani za nju, dok najmanji interes opet iskazuju mladi Velike Gorice. Interpretirani podaci jasno ukazuju na područja u kojima je potrebna intervencija u cilju povećanja ponude kvalitetnog programa provođenja slobodnog vremena mladih.

Tablica 7: Sudjelovanje u nekim izvanškolskim aktivnostima s obzirom na subregionalnu pripadnost ispitanika (%)

Obilježja mladih	Dramska grupa		
	Ne, jer nije postojala	Ne, jer nisu željeli	Da
<i>Subreg. pripadnost</i>	$\chi^2=60,22$		
Dugo Selo	47,0	43,2	9,8
Ivanić Grad	31,9	50,7	17,4
Jastrebarsko	20,8	52,8	26,4
Samobor	29,8	54,8	15,3
Sveti Ivan Zelina	51,2	33,7	15,1
Velika Gorica	24,9	60,2	14,9
Vrbovec	25,5	55,2	19,3
Zaprešić	29,8	50,4	19,8
UKUPNO	30,3	52,5	17,2
	Glazbena radionica		
	Ne, jer nije postojala	Ne, jer nisu željeli	Da
<i>Subreg. pripadnost</i>	$\chi^2=44,13$		
Dugo Selo	37,9	47,0	15,1
Ivanić Grad	34,8	45,7	19,5
Jastrebarsko	30,3	50,3	19,4
Samobor	29,7	57,8	12,5
Sveti Ivan Zelina	55,8	29,1	15,1
Velika Gorica	31,0	47,1	21,9
Vrbovec	29,7	59,3	11,0
Zaprešić	34,7	50,4	14,9
UKUPNO	33,6	49,8	16,6
	Novinarska radionica		
	Ne, jer nije postojala	Ne, jer nisu željeli	Da
<i>Subreg. pripadnost</i>	$\chi^2=49,57$		
Dugo Selo	51,2	42,6	6,2
Ivanić Grad	50,7	42,0	7,3
Jastrebarsko	43,8	49,3	6,9
Samobor	40,3	54,4	5,3
Sveti Ivan Zelina	60,5	32,5	7,0
Velika Gorica	33,0	53,8	13,2
Vrbovec	39,3	49,7	11,0
Zaprešić	43,5	52,0	4,5
UKUPNO	42,5	49,5	8,0

Ispitivanjem znanja stranih jezika obuhvatili smo najčešće zastupljene jezike i u tablici 8 dajemo komparativni prikaz rezultata istraživanja na uzorku cijele Hrvatske 2004. (Ilišin, 2005:317) i na uzorku Zagrebačke županije 2006. godine.

Tablica 8: Komparativni prikaz znanja stranih jezika (%)

Strani jezici	Čitaju, pišu i govore		Mogu se sporazumijevati		Uopće ne znaju	
	Zarebačka županija 2006.	Hrvatska 2004.	Zarebačka županija 2006.	Hrvatska 2004.	Zarebačka županija 2006.	Hrvatska 2004.
Engleski	55,6	44,0	37,3	38,7	7,1	17,3
Njemački	11,0	11,0	37,9	31,1	51,1	58,0
Talijanski	3,2	4,7	14,5	13,5	82,3	79,1
Francuski	1,3	1,1	5,3	4,9	93,4	94,0
Neki drugi	2,6	1,9	6,2	1,8	91,2	96,3

U oba je uzorka poredak znanja stranih jezika identičan: engleski, njemački, talijanski i francuski. Mladi Zagrebačke županije pokazali su bolje znanje u svim jezicima osim u talijanskom što je protumačivo uključenošću Istre i Dalmacije (kao područja česte upotrebe talijanskog jezika) u uzorak iz cijele Hrvatske.

Na nivou Zagrebačke županije samo su u slučaju engleskog jezika promatrana obilježja ostvarila statistički značajan utjecaj (tablica 9). Iako je znanje engleskog jezika kvaliteta koja se sve više cijeni i iako noviji obrazovni programi ciljaju na podizanje znanja stranih jezika, pokazalo se da među mladima postoje velike razlike.

U prosjeku, engleski jezik bolje govore žene, studenti i učenici, djeca akademski ili srednje obrazovanih očeva, ispitanici koji i sami imaju četverogodišnje ili akademsko obrazovanje, stanovnici Velike Gorice, Samobora i Jastrebarskog te stanovnici gradova. Na suprotnom su polu nezaposleni, mladi sa završenim trogodišnjim stručnim obrazovanjem, čiji su očevi bez kvalifikacija ili sa završenom industrijskom/zanatskom školom, stanovnici zelinske i vrbovečke subregije te oni koji žive na selu. Dobivene razlike upućuju da je znanje engleskog jezika indikator socijalnog raslojavanja među mladima. Nevladanje engleskim jezikom je problem, jer je znanje tog jezika preduvjet mobilnosti i kulturalne razmjene. Ono je i temelj cjeloživotnog obrazovanja, jer je sve češći trend da se relevantna literatura ne prevodi na domicilne jezike zbog financijske neisplativosti. Također, činjenica je da je znanje stranih jezika, osobito engleskog, neophodno za ravnopravno sudjelovanje u tokovima suvremenog društvenog života.

Tablica 9: Znanje engleskog jezika s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Čitaju, pišu i govore	Mogu se sporazumijevati	Ne znaju
<i>Spol</i>	$\chi^2=15,78$		
Žene	60,6	33,2	6,2
Muškarci	50,5	41,4	8,1
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=99,69$		
Zaposleni	42,7	48,7	8,6
Nezaposleni	53,2	34,6	12,2
Učenici	61,2	33,1	5,7
Studenti	73,0	24,5	2,5
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=135,61$		
Osnovna škola i manje	31,6	48,2	20,2
KV/VKV	49,1	45,2	5,6
Srednja škola	62,1	31,6	6,3
VŠS, VSS i više	73,8	24,7	1,5
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=119,53$		
Osnovna škola i manje	54,3	35,5	10,2
Industrijska/zanatska škola	30,7	57,0	12,3
Srednja škola	62,1	33,4	4,5
VŠS, VSS i više	75,8	21,5	2,7
<i>Subregionalna pripadnost</i>	$\chi^2=62,92$		
Dugo Selo	58,9	35,5	5,6
Ivanić Grad	47,8	44,2	8,0
Jastrebarsko	63,5	32,9	3,6
Samobor	63,5	32,9	3,6
Sveti Ivan Zelina	44,2	39,5	16,3
Velika Gorica	65,7	30,2	4,1
Vrbovec	40,7	44,8	14,5
Zaprešić	51,2	42,1	6,7
<i>Tip mjesta stanovanja</i>	$\chi^2=26,71$		
Grad	64,5	31,3	4,2
Sjedište općine	49,6	41,2	9,2
Selo	51,4	40,1	8,5
UKUPNO	55,6	37,3	7,1

4. Položaj mladih na tržištu rada i razlozi nezaposlenosti

Mlade pogađa visoka stopa nezaposlenosti i pretežito se zapošljavaju na kratkoročnim poslovima. Otežan im je pristup opsežnim i relevantnim informacijama o različitim mogućnostima zapošljavanja, privatnim posredništvima za zapošljavanje i dodatnom usavršavanju koji se nudi na hrvatskom tržištu rada. Također je upitna i upućenost mladih u državne inicijative u području zapošljavanja. Njima, nadalje, nedostaje znanje o tome da i oni sami mogu i trebaju biti poticatelji promjena i stvaratelji vlastitih poduzetničkih projekata kojima bi se riješio njihov problem zapošljavanja, a time i društveni problemi. Problem nezaposlenosti mladih se često spominje u kontekstu siromaštva, odnosno osiromašenja stanovništva zbog smanjenih prilika za raspolaganje financijskim resursima koji omogućuju ravnopravno sudjelovanje u društvu. No, iz takvog se pristupa razvio koncept "socijalne isključenosti" koji sve češće zamjenjuje pojam siromaštva. Naime, zbio se zaokret od razmatranja financijske deprivacije *per se* ka općoj sposobnosti ljudi da sudjeluju u kvalitetnom životu i društvenim aktivnostima koje su uobičajene u njihovim društvima (Šućur, 2004).

Kao bitan uzrok sporih promjena u zapošljivosti mladih često se navodi i kooperacija između socijalnih partnera koja je još uvijek na elementarnoj razini, a utjecaj koji pojedini specijalni partner može ostvariti u pregovorima vrlo često ovisi o količini političke moći koju posjeduje. Efikasan bi program trebao uključivati

potporu nacionalnoj mobilnosti, razmjenu projekata i pilot projekte, nacionalnu i transnacionalne mreže, razvoj lingvističkih i kulturalnih vještina, kao i diseminaciju primjera dobre prakse. Sredstva za rješavanje problema mladih mogu se ostvariti iz različitih fondacija, od banaka i poslovnih ljudi. Suradnja obrazovnog sustava, sustava zapošljavanja i tržišta rada nedovoljno je razvijena te ne pomaže učenicima i studentima u efikasnoj profesionalnoj orijentaciji i procesu traženja posla. U ovom je trenutku sustav profesionalne orijentacije dostupan samo na razini HZZ-a, a trebao bi biti dostupan i unutar obrazovnog sustava. Suradnja obrazovnog sustava i sustava zapošljavanja je slaba, što rezultira time da se učenicima nude zanimanja koja im ne mogu pomoći u nalaženju posla, te vezano uz to, ekonomiji ne nude šansu za oporavak. Također, sustav monitoringa nije dovoljno razvijen te je stoga pomoć koju nezaposlena mladež u ovom trenutku može dobiti neadekvatna. Poznato je da se svi problemi bolje rješavaju (i sprječavaju), ako im se prilazi u ranim fazama i putem monitoringa te institucija i svakog pojedinca.

Pasivno ponašanje nezaposlenih prema procesu traženja posla problem je koji gotovo jednako sprječava pripadnike svih generacija da aktivno pristupe vlastitom zaposlenju. Niska mobilnost radne snage većinom je rezultat tradicionalističkog razmišljanja koje očekuje "jedan posao cijelog života". Dio nezaposlenih u Hrvatskoj nije voljan koristiti instrumente koji su im na raspolaganju za traženje posla – očekuju da im posao bude dan, a ne da ga traže. Od početka uvođenja klasifikacije Međunarodne organizacije rada, odnosno od 2003. godine, u prosjeku je svake godine iz evidencije izbrisano oko trećine osoba upravo zbog neaktivnosti (nedolaska na grupno informiranje ili individualno savjetovanje, odbijanja posla i drugih oblika nesuradnje sa savjetnikom za zapošljavanje) (www.hzz.hr). Prema međunarodnim standardima, nezaposlene osobe moraju ispunjavati tri uvjeta istodobno: ne obavljati nikakvu djelatnost, aktivno tražiti posao i pokazati spremnost na prihvaćanje posla ponuđenog od strane HZZ-a. U slučaju neaktivnosti, osoba je brisana iz evidencije na rok od tri mjeseca. Vrlo se često osobe nakon isteka tog razdoblja opet registriraju u HZZ-u, te opet nakon nekog vremena budu brisane iz evidencije zbog neaktivnosti. Riječ je o vrsti začaranog kruga i mnogi ljudi bivaju uhvaćeni u njega zbog nevoljkosti da promijene stavove. Ponašanje osoba koje ostaju registrirane u HZZ-u, unatoč nespremnosti za aktivno traženje i prihvaćanje posla, čini se iracionalnim, ali postoje mnogi razlozi zašto se takvo ponašanje može smatrati racionalnim. Većina se ovih razloga odnosi na dobiti koje osobe mogu ostvariti putem sustava socijalne skrbi ukoliko su registrirane u HZZ-u. Također postoje problemi gubitka radnih navika, niske samoprocjene i nedovoljne informiranosti o tržištu rada. Vezano uz ovo, možemo spomenuti i problem nemotiviranih savjetnika HZZ-a, koji preopterećeni administracijom i velikim brojem nezaposlenih u kartotekama nisu dovoljno motivirani za pružanje kvalitetnih usluga nezaposlenima, te bi svakako trebalo uložiti napor u smjeru poboljšanja njihove kvalitete rada putem *capacity buildinga* i sustava kontrole kvalitete.

Na početku ove analize nužno je vidjeti kakve su značajke nezaposlene mladeži u odnosu na ostale tri socioprofesionalne podskupine mladih. U tablici 10 prikazani su rezultati usporedbe socioprofesionalnog statusa mladih s njihovim ostalim promatranim socijalnim obilježjima.

U ovom nas kontekstu ponajprije zanima nezaposlena mladež, iako dobiveni rezultati daju uvid i u značajke ostalih socioprofesionalnih skupina mladih. Prvo treba reći da je u 2005. godini u evidenciji Hrvatskog zavoda za zapošljavanja u prosjeku bilo prijavljeno oko 300.000 nezaposlenih osoba. Među njima je bilo 32,9% mladih u dobi od 15 do 29 godina. Istodobno, podaci iz istraživanja mladih Hrvatske 1999. i 2004. godine (Ilišin, Radin, 2002:22; Ilišin, 2005:25) pokazali su da je među mladima njih petina nezaposlena. Kako je u uzorku mladih Zagrebačke županije cca 14% nezaposlenih, može se pretpostaviti da su mladi u ovoj županiji u nešto povoljnijoj situaciji, a što ne iznenađuje, jer je riječ o jednoj od razvijenijih hrvatskih regija.

Tablica 10: Socioprofesionalni status ispitanika s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

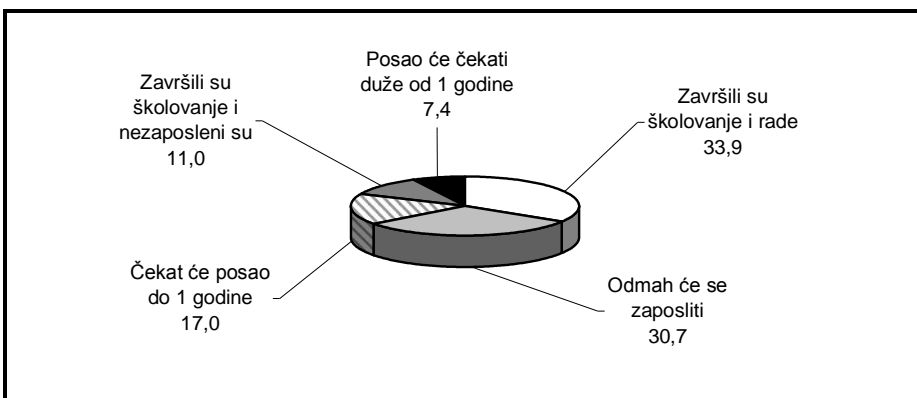
Obilježja mladih	Zaposleni	Nezaposleni	Učenici	Studenti
<i>Spol</i>	$\chi^2=19,66$			
Ženski	34,0	14,5	22,9	28,5
Muški	44,2	12,9	22,1	20,8
<i>Dob</i>	$\chi^2=1043,86$			
15 – 19 godina	7,7	10,2	67,6	14,5
20 – 24 godine	39,2	15,2	0,6	45,0
25 – 29 godina	71,9	15,8	0,0	12,3
<i>Tip mjesta stanovanja</i>	$\chi^2=25,43$			
Grad	38,8	10,7	19,4	31,1
Sjedište općine	43,5	16,0	16,8	23,7
Selo	38,5	15,2	25,2	21,1
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=1274,07$			
(Ne)završena osnovna škola	6,3	6,9	86,9	0,0
Trogodišnja srednja škola	73,4	25,6	0,0	0,0
Srednja škola	33,6	15,6	0,0	50,8
VŠS, VSS i više	69,8	15,4	0,0	14,8
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=103,40$			
(Ne)završena osnovna škola	48,9	23,1	17,2	10,8
Trogodišnja srednja škola	43,2	15,0	22,4	19,5
Srednja škola	38,7	10,8	34,4	27,3
VŠS, VSS i više	24,8	9,0	22,6	43,6
UKUPNO	39,1	13,8	22,5	24,7

Iz tablice 10 vidljivo je kako je socioprofesionalni status ispitanika najpovezaniji s njihovim obrazovanjem i dobi. Koncentriramo li se samo na podskupinu nezaposlene mladeži, očito je da su riziku nezaposlenosti izloženi ispitanici koji su završili trogodišnju strukovnu školu (iako je tri četvrtine mladih tog obrazovanja već zaposleno) i koji su stariji od 20 godina. Potonji nalaz je logičan, jer je u toj dobi većina mladih okončala srednjoškolsko obrazovanje. S druge strane, može se pretpostaviti da nezaposlenost mladih koji su završili srednju školu u trajanju od četiri godine ublažava činjenica da čak polovica njih još studira³, pa bi se tek nakon što diplomiraju ili odustanu od studija moglo pouzdanije zaključivati o njihovoj (ne)zaposlenosti. Utjecaj stupnja obrazovanja oca je linearan: što je otac niže obrazovan, veći je udio nezaposlenih ispitanika, a što je očevo obrazovanje više, raste i udio mladih koji studiraju. Ti podaci sugeriraju da su oni mladi koji potječu iz obitelji nižeg socijalnog statusa prisiljeni na što ranije stjecanje kvalifikacija i izlazak na tržište rada, zbog čega su i pogođeniji nezaposlenošću. Istodobno, mladi iz obitelji višeg socijalnog statusu mogu si priuštiti dulju uključenost u obrazovni proces, što ujedno odgađa njihov ulazak na tržište rada. Tip mjesta stanovanja utječe tako da življenje u gradu smanjuje rizik nezaposlenosti, no prije svega zbog većeg broja mladih koji se dalje školuju. Na koncu, spolne razlike pokazuju da su mlade žene nešto češće nezaposlene, no i kod njih se može pretpostaviti da je potencijalna nezaposlenost bar privremeno kompenzirana produženim školovanjem (prvenstveno studiranjem). Komentirani rezultati mogu se sažeti u iskaz da u Zagrebačkoj županiji nezaposlenost više od ostalih pogađa mlade koji su stariji od 20 godina, one porijeklom iz obitelji nižeg društvenog statusa, ispitanike koji su završili industrijsku ili zanatsku školu i donekle žene. To su ujedno tendencije koje su prisutne i na širem planu, kako u Hrvatskoj, tako i u većini suvremenih društava.

Kako je zanimljivo vidjeti ne samo podatke o (ne)zaposlenosti mladih, nego i njihovu percepciju uspjeha u zaposlenju, podatke o vjerovanju u mogućnost zaposlenja nakon završetka školovanja prikazujemo u grafikonu 4.

³ Usporedba socioprofesionalnog statusa i obrazovanja mladih pokazuje da je gotovo 15% ispitanika koji imaju završenu višu školu ili fakultet ujedno odgovorilo da su studenti. Taj je podatak nelogičan, jer među onima koji su okončali svoje obrazovanje ne bi trebalo biti studenata. Možemo tek pretpostaviti da je jedan dio studenata koji su položili prve dvije godine na upisanom fakultetu pogrešno odgovorio da imaju višu stručnu spremu, iako bi ispravan odgovor bio da imaju srednju školu (kao najviši završeni stupanj obrazovanja). Utoliko je usporedba najvišeg stupnja postignutog obrazovanja i socioprofesionalnog statusa ispitanika djelomice nepouzdana.

Grafikon 4: Percepcija mogućnosti zaposlenja nakon završetka školovanja (%)

Kao što vidimo iz priloženih podataka, u našem je uzorku trećina mladih već zaposlena, a toliko ih i vjeruje da neće imati problema sa zapošljavanjem. No, čak 17% mladih vjeruje da će čekati posao do godine dana, a više od 7% ih vjeruje da će čekati posao duže od godinu dana, što u konačnici daje oko petinu mladih koji ne vjeruju u povoljne perspektive pri traženju zaposlenja i kojima će trebati dodatna pomoć kako bi se aktivirali na tržištu rada, prvenstveno u motiviranju i stjecanju dodatnih vještina i znanja.

Koliko su mladi diferencirani u pogledu vjerovanja u zaposlenje nakon završetka školovanja pokazuje i to da sva analizirana obilježja ispitanika utječu na tu percepciju, osim tipa mjesta stanovanja (tablica 11).

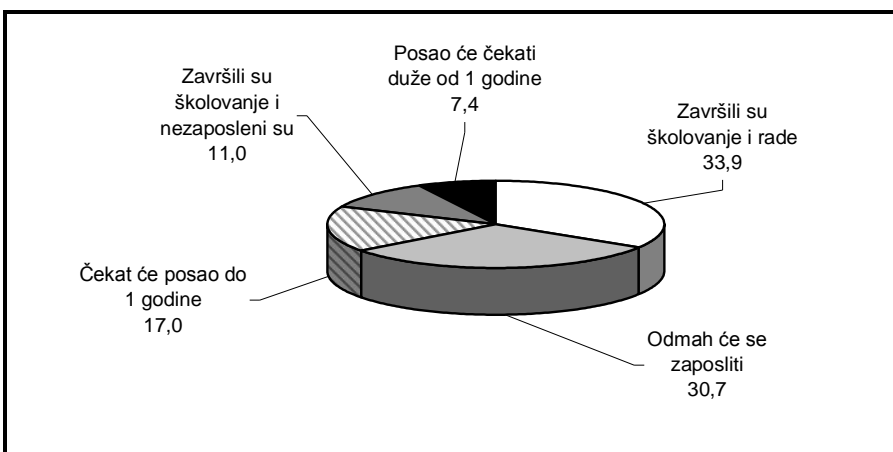
Iz tablice je vidljivo da u one koji su završili školovanje i ne mogu se zaposliti više spadaju žene, mladi od 20-24 godine, čiji su očevi obrazovani za radnička zanimanja, koji i samo posjeduju zanatsko obrazovanje, s pripadnošću ivanićgradskoj, dugoselskoj i zelinskoj subregiji. Ispitanici koji smatraju da će čekati posao do godine dana u prosjeku su žene, najmlađa dobna podskupina, studenti, oni čiji su očevi akademski obrazovani, a sami posjeduju niže ili četverogodišnje srednjoškolsko obrazovanje i u najvećem broju dolaze iz subregije Jastrebarskog, Vrbovca, Dugog Sela i Samobora. Mladi koje uvjetno možemo nazvati obeshrabrenima, jer vjeruju da će čekati posao više od godine dana češće su muškarci, najmlađa dobna skupina, učenici i studenti, oni čiji su očevi akademski obrazovani, koji sami imaju niže obrazovanje a u najvećem broju dolaze iz subregije Vrbovca i Zaprešića. Ovaj profil nam pokazuje koliko su nužne ne samo mjere za fleksibilizaciju tržišta rada i veću ponudu poslova, nego i povećanje motivacije ispitanika, jer se najobeshrabrenijima pokazuju žene, najmlađi te učenici i studenti koji bi u stvari trebali prednjačiti uvjerenjem da će se zaposliti. Nasuprot njima, optimističnima su se pokazali najmlađi ispitanici, učenici, oni s akademskim obrazovanjem koji imaju očeve istog obrazovnog stupnja, a u nadmoćnom broju prebivaju u Velikoj Gorici. Kod onih koji su već završili školovanje i zaposleni su moramo uputiti na razliku između žena i muškaraca: u toj je skupini muškaraca je skoro 10% više nego žena što može biti jedan od pokazatelja lošijeg položaja žena na tržištu rada. Zatim, najveći broj ispitanika koji su završili planirano školovanje i zaposleni su dolazi, prirodno, iz najstarije skupine, u prosjeku imaju očeve nižeg ili KV/VKV obrazovanja, a sami posjeduju zanatsko ili akademsko obrazovanje, te u najvećem broju dolaze s područja Zeline i Zaprešića.

Tablica 11: Percepcija mogućnosti zaposlenja nakon završetka školovanja s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Završili su školovanje i nezaposleni su	Čekat će posao do godinu dana	Čekat će posao više od godinu dana	Vjeruju da će se odmah zaposliti	Završili su školovanje i zaposleni su
<i>Spol</i>	$\chi^2=24,64$				
Žene	12,9	19,6	5,8	30,1	31,6
Muškarci	9,0	14,5	6,3	31,2	39,0
<i>Dob</i>	$\chi^2=431,42$				
15-19 godina	6,2	23,9	11,4	51,9	6,6
20-24 godine	14,0	16,8	7,1	29,9	32,2
25-29 godina	12,6	10,5	3,0	9,9	64,0
<i>Socioprofes. status</i>	$\chi^2=1633,85$				
Zaposleni	3,3	3,8	1,9	7,1	83,9
Nezaposleni	58,0	10,7	7,8	19,1	4,4
Učenici	2,4	23,3	12,8	59,4	2,1
Studenti	3,3	36,1	10,9	48,9	0,8
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=78,75$				
OŠ i manje	20,3	13,0	2,6	21,9	42,2
KV/VKV	11,8	15,0	6,6	27,8	38,8
Srednja škola	8,3	17,9	7,8	33,0	33,0
VŠS, VSS i više	7,5	22,1	11,6	39,0	19,8
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=422,12$				
OŠ i manje	5,9	22,6	11,1	53,9	6,5
Ind./zanatska škola	17,4	4,1	2,4	10,6	65,5
Srednja škola	10,1	22,0	8,6	32,3	26,9
VŠS, VSS i više	13,5	6,1	2,7	12,2	65,5
<i>Subreg. pripadnost</i>	$\chi^2=77,87$				
Dugo Selo	17,1	18,6	6,4	27,9	30,0
Ivanić Grad	18,1	14,5	8,0	23,9	35,5
Jastrebarsko	13,9	22,2	6,3	27,8	29,9
Samobor	10,8	18,5	4,8	32,5	33,3
Sveti Ivan Zelina	14,0	11,6	8,1	19,8	46,5
Velika Gorica	6,4	14,6	7,3	43,4	28,3
Vrbovec	11,7	22,1	9,7	21,4	35,2
Zaprešić	7,2	15,5	9,2	27,5	40,6
UKUPNO	11,0	17,0	7,4	30,7	33,9

Kako Zagrebačka županija nije smještena u vakuumu već na nju djeluje i kontekst cijelog hrvatskog društva, ispitali smo i stavove o prilikama za zapošljavanje u Zagrebačkoj županiji u usporedbi s drugim hrvatskim regijama (grafikon 5).

Grafikon 5: Percepcija prilika za zapošljavanje u Zagrebačkoj županiji u usporedbi s drugim hrvatskim regijama (%)

Manje od polovice mladih Zagrebačke županije vjeruje da su njihove šanse za zaposlenje jednake onima u drugim hrvatskim regijama, a da su bolje oko trećina njih. Kako manje od petine ispitanika smatra da su im šanse za zapošljavanje u Županiji slabije, može se konstatirati kako većina drži da živi u perspektivnoj regiji. Same razloge takvih stavova predstaviti ćemo malo kasnije u tekstu. Sada nas zanimaju socijalna obilježja na osnovi kojih se mladi razlikuju u svojoj percepciji uspješnosti zaposlenja u Zagrebačkoj u odnosu na druge županije (tablica 12).

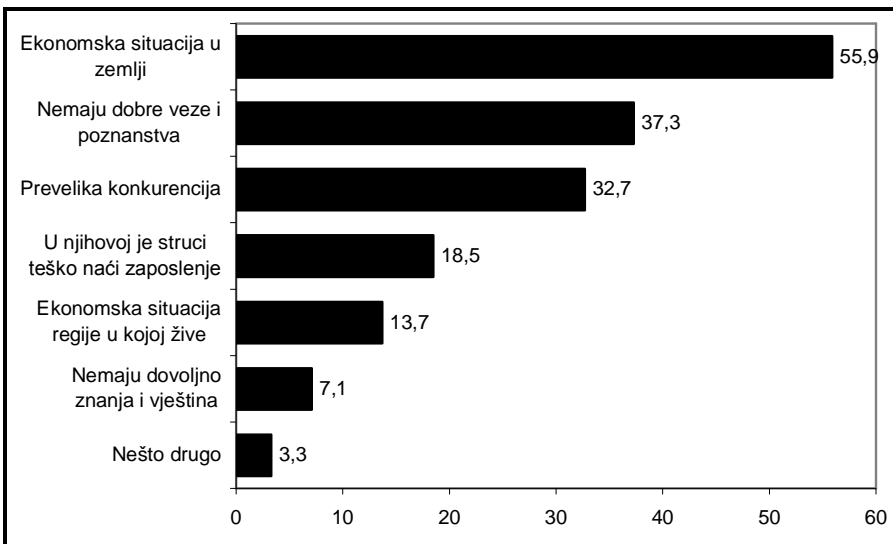
Lošije šanse za zapošljavanje u zagrebačkoj regiji u prosjeku percipiraju nezaposleni s industrijskim/zanatskim obrazovanjem, niže obrazovanih očeva, iz subregije Zeline i Vrbovca, a u najvećem broju dolaze iz sjedišta općina. Percipirana jednakost šansi u našem je slučaju začudno vezana uz nezaposlene i učenike, one sa zanatskim obrazovanjem i srednjoškolski obrazovanih očeva, a koji dolaze iz subregije Vrbovca, Zaprešića, Dugog Sela i Ivanić Grada, odnosno gradskih naselja. I na kraju, bolje šanse za zaposlenje u Zagrebačkoj regiji u prosjeku vide studenti, oni akademskog obrazovanja, čiji su očevi akademski obrazovani, oni koji žive u subregiji Samobora i Velike Gorice te u gradskim naseljima.

Tablica 12: Percepcija prilika za zapošljavanje u Zagrebačkoj županiji u usporedbi s ostalim regijama u Hrvatskoj s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Lošije	Jednake	Bolje
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=87,57$		
Zaposleni	18,5	49,7	31,8
Nezaposleni	27,8	54,6	17,6
Učenici	19,1	51,9	29,0
Studenti	12,4	36,1	51,5
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=75,12$		
Osnovna škola i manje	34,2	47,7	18,1
KV/VKV	20,5	47,5	32,0
Srednja škola	13,3	52,0	34,7
VŠS, VSS i više	12,7	40,1	47,2
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=57,18$		
Osnovna škola i manje	21,3	51,2	27,5
Industrijska/zanatska škola	23,9	56,0	20,1
Srednja škola	16,3	43,9	39,8
VŠS, VSS i više	12,1	40,3	47,6
<i>Subregionalna pripadnost</i>	$\chi^2=68,34$		
Dugo Selo	17,7	52,5	29,8
Ivanić Grad	18,1	51,3	29,6
Jastrebarsko	17,2	47,6	35,2
Samobor	17,7	37,3	45,0
Sveti Ivan Zelina	33,7	44,2	22,1
Velika Gorica	15,7	45,6	38,7
Vrbovec	27,6	53,8	18,6
Zaprešić	13,5	52,8	33,7
<i>Tip mjesta stanovanja</i>	$\chi^2=25,67$		
Grad	13,8	46,1	40,1
Sjedište općine	26,7	38,9	34,4
Selo	19,8	49,7	30,5
UKUPNO	18,5	47,5	34,0

Kao što smo već spomenuli, na percepciju šansi za zaposlenje i motivaciju za aktivno traženje zaposlenja najznačajnije, uz osobno iskustvo, utječe kontekst šireg društva. Stoga ćemo pogledati percipirane razloge eventualne nezaposlenosti mladih (grafikon 6), a napominjemo da su ispitanici između sedam ponuđenih odgovora mogli izabrati najviše dva.

Grafikon 6: Rang-ljestvica razloga eventualne nezaposlenosti (%)

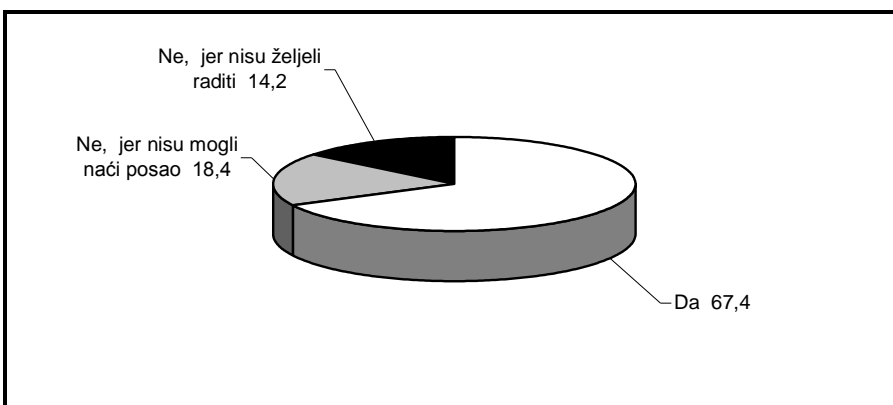

U percipiranim razlozima nezaposlenosti mladih nadmoćno prvo mjesto zauzima ekonomska situacija u cijeloj zemlji s preko tri petine odgovora iza čega slijedi nepostojanje veza i poznanstava i prevelika konkurencija s previše kvalificiranih mladih ljudi, a zatim poteškoće u zaposlenju u određenoj struci, ekonomska situacija u regiji, neposjedovanje potrebnih znanja i vještina te nespecificirani razlozi. Iako su ovdje izabrani brojni razlozi i iako njih pet navodi više od desetine ispitanika, porazna je činjenica da nakon loše ekonomske situacije u cijeloj zemlji slijedi nepostojanje dobrih veza i poznanstava. Iako navedeno u stvarnosti ne mora biti tako snažan uvjet uspješnog nalaženja posla, to je svakako indikator nezadovoljstva mladih ljudi i upućuje na potrebu da se sustav zapošljavanja reformira priznavanjem i provođenjem principa zaposlenja po zaslugama i vještinama.

Testiranjem statistički značajnih razlika u percepciji razloga eventualne nezaposlenosti ustanovljeno je da jedino prevelika konkurencija i puno kvalificiranih mladih ljudi varira i to samo s obzirom na spol ($\chi^2=24,91$). Pokazalo se da 38,6% žena naspram 26,5% muškaraca smatra kako će to što na tržištu rada ima previše visokoobrazovanih mladih ljudi biti glavni razlog njihove eventualne nezaposlenosti.

Velik broj mladih određeno razdoblje u svom životu provede na povremenim/privremenim poslovima bilo zbog činjenice školovanja ili nemogućnosti zasnivanja radnog odnosa nakon njega. Kakva je situacija s mladima u Zagrebačkoj županiji prikazano je u grafikonu 7.

Grafikon 7: Postojanje iskustva povremenog rada za novac (%)

Dvije trećine mladih izjavljuje da imaju iskustvo povremenog rada za novac, a podjednak ih broj nije radio, jer nisu mogli naći posao i jer nisu željeli raditi. Znači da na regionalnom tržištu, uz nedostatak mjesta za zasnivanje radnih odnosa, nema dovoljno mjesta ni za obavljanje povremenih poslova. Iako povremeni

poslovi nikako nisu rješenje za nedostatak radnih mjesta, jer ne pružaju sigurnost u smislu radnog staža, mirovinskog osiguranja i sličnog, oni ipak mogu biti kako faktor stabilnosti pojedine regije pa tako i fleksibilizacije tržišta rada, a posebice barem privremeno rješenje financijskih poteškoća pojedinaca i mjesto stjecanja znanja i vještina potrebnih za zasnivanje radnog odnosa.

Kako bismo dobili uvid u profil mladih koji imaju ili nemaju iskustva s povremenim poslovima, odgovore smo ukrstili s obilježjima ispitanika iz čega smo dobili samo tri ali vrlo jaka prediktora (tablica 13).

Iskustvo povremenog rada za novac zbog toga što nisu mogli naći posao, u najvećem broju slučajeva nemaju najmlađi ispitanici koji su i u najvećem dijelu učenici te imaju niže obrazovanje, dok su njima nasuprot ispitanici najstarije dobne podskupine koji su već zaposleni te imaju akademsko ili zanatsko obrazovanje. Srednja kategorija, odnosno skupina onih koji nemaju iskustvo povremenog rada, jer nisu željeli raditi, obuhvaća najmlađu skupinu i, razumljivo, učenike koji imaju (ne)završenu osnovnu školu.

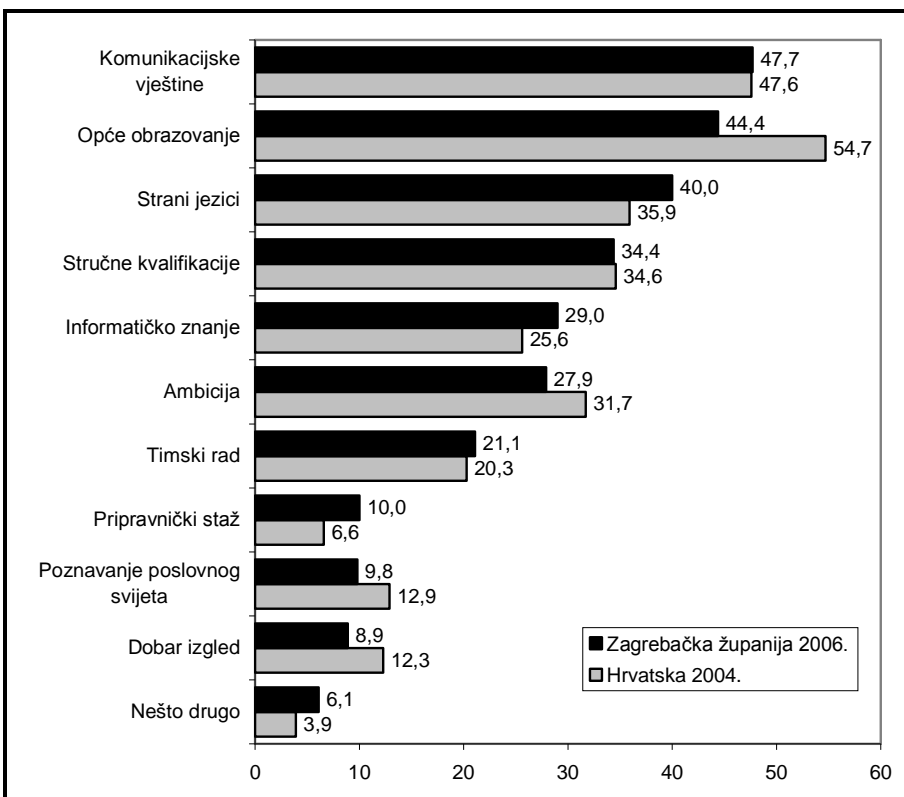
Tablica 13: Iskustvo povremenog rada za novac s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Da, radili su	Nisu, jer nisu željeli raditi	Nisu, jer nisu mogli naći posao
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 195,67$		
15-19 godina	43,5	33,6	22,9
20-24 godine	76,3	11,5	12,2
25-29 godina	82,0	10,7	7,3
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2 = 252,33$		
Zaposleni	80,7	12,3	7,0
Nezaposleni	68,3	7,8	23,9
Učenici	34,6	40,5	24,9
Studenti	75,2	14,2	10,6
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2 = 182,47$		
Osnovna škola i manje	36,8	39,4	23,8
Industrijska/zanatska škola	77,0	12,0	11,0
Srednja škola	74,9	13,0	12,1
VŠS, VSS i više	77,7	12,2	10,1
UKUPNO	67,4	18,4	14,2

Iskustvo povremenog rada za novac može biti bitan faktor pri traženju zaposlenja, no jednako su bitne, ako ne i bitnije, vještine i znanja koje pojedinac može ponuditi poslodavcu. Koje su to značajke potrebne za uspješno nalaženje zaposlenje prema prosudbi mladih u Zagrebačkoj županiji i cijeloj Hrvatskoj prikazano je u grafikonu 8. U oba istraživanja ispitanici su mogli odabrati najviše tri od 11 ponuđenih odgovora.

Stavovi mladih se u dva promatrana istraživanja u velikoj mjeri podudaraju, no na nekim kvalitetama ima znatnih odstupanja u rangiranju. Tako u županijskom uzorku na prvo mjesto dolaze komunikacijske vještine, dok je u nacionalnom uzorku na vrhu ljestvice opće obrazovanje. Zatim, ambicija u uzorku iz cijele Hrvatske dolazi na mjesto koje u Županiji imaju informatička znanja, a poznavanje poslovnog svijeta i dobar izgled bolje su rangirani na nacionalnoj razini.

Grafikon 8: Komparativni prikaz percepcije potrebnih kvaliteta za uspješno zapošljavanje (%)

Kada je riječ o podacima na županijskom uzorku, oko dvije petine zauzimaju komunikacijske vještine, opće obrazovanje i znanje stranih jezika, oko trećine stručne kvalifikacije i informatičko znanje, u sredini su smješteni ambicija i timski rad, a na samom dnu ljestvice pripravnički staž, poznavanje poslovnog svijeta, dobar izgled i nespecificirani razlozi. Ovakvi podaci pružaju podlogu za zaključak da mladi u Zagrebačkoj županiji više od samih stručnih kvalifikacija cijene vještine uspostavljanja komunikacije i snalaženja u različitim situacijama koje proizlaze iz dobrog općeg obrazovanja. U tom su stavu mladi Županije prilično jedinstveni, jer se statistički značajan utjecaj pokazao samo u slučaju obilježja subregionalne pripadnosti (tablica 14) i to u pogledu komunikacijskih vještina i dobrog izgleda.

Tablica 14: Percepcija potrebnih kvaliteta za uspješno zaposlenje s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

Obilježja mladih	Komunikacijske vještine		Dobar izgled	
	Ne	Da	Ne	Da
<i>Subregionalna pripadnost</i>	$\chi^2=26,81$		$\chi^2=37,98$	
Dugo Selo	61,7	38,3	92,9	7,1
Ivanić Grad	52,2	47,8	89,1	10,9
Jastrebarsko	60,0	40,0	94,5	5,5
Samobor	44,2	55,8	91,2	8,8
Sveti Ivan Zelina	67,4	32,6	81,4	18,6
Velika Gorica	47,1	52,9	95,3	4,7
Vrbovec	53,8	46,2	81,4	18,6
Zaprešić	52,0	48,0	92,1	7,9
UKUPNO	52,3	47,7	91,1	8,9

Subregionalnom su pripadnošću mladi određeni na način da najviše njih iz subregija Samobora i Velike Gorice, a najmanje iz subregija Svetog Ivana Zeline i Jastrebarskog percipira komunikacijske vještine kao bitne. Kod dobrog izgleda, najviše je mladih iz subregija Vrbovca i Zeline koji ga smatraju bitnima, a

najmanje ih je iz subregija Velike Gorice i Jastrebarskog. Moramo napomenuti da se ispitanici po subregijama na obje kvalitete razlikuju u vrlo maloj mjeri zbog čega nema temelja za daljnje zaključke.

5. Željena obilježja radnog mjesta i poduzetnički potencijal mladih

Strateško opredjeljenje Hrvatske, zacrtano u programu “Hrvatska za 21. stoljeće”, usmjereno je na razvoj malog i srednjeg poduzetništva kao pokretača ukupnog gospodarskog razvoja, što se potiče i *Zakonom o poticanju razvoja malog gospodarstva* i *Nacionalnim programom razvoja malog gospodarstva*. Programom se osposobljavanje mlade generacije za poduzetništvo – i to redovnim i dopunskim obrazovanjem – zacrtava kao jedna od strateških odrednica i ciljeva razvoja. “Razvijanje takvih vještina kod mladih u cijelosti utječe na povećanje njihovih šansi za zapošljavanje te pridonosi razvoju. Mladi su, kao nositelji novih znanja i vještine prilagodbe novim tehnologijama, društvena skupina koja jamči višestruki povrat uloženoga. Stoga samo njihova kvalitetna priprema i edukacija osigurava učinkovitost predviđenih mjera razvoja gospodarstva” (*Nacionalni program*, 2004:24). Uz pripremu i edukaciju mladih, nužan preduvjet za njihovo bolje snalaženje na tržištu rada jest i samostalno poduzimanje inicijativa u smjeru uspješnijeg zaposlenja te sklop značajki radnog mjesta koja mladi smatraju poželjnima za zadovoljstvo u poslu.

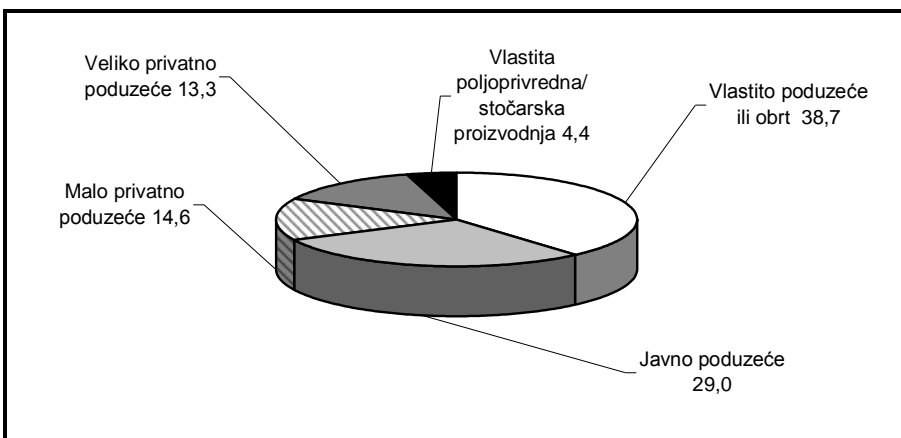
U ispitivanju željenih obilježja radnog mjesta i poduzetničkog potencijala mladih, odgovori iz petostupanjske ljestvice sažeti su u tri kategorije: kategorije “izrazito važno” i “važno” sažete su u kategoriju “važno”, dok su nesigurni i kategorija “nevažno” ostali u neizmijenjenom obliku. Distribuciju odgovora mladih na pitanje o poželjnosti pojedinih karakteristika radnog mjesta prikazana je u tablici 15.

Tablica 15: Rang-ljestvica poželjnih obilježja radnog mjesta (%)

Obilježja radnog mjesta	Važno	Nisu sigurni	Nevažno
Sigurnost radnog mjesta	91,4	5,3	3,3
Visoka zarada	86,0	8,0	6,0
Stalno obrazovanje i intelektualni napredak	71,8	17,9	10,3
Fleksibilno radno vrijeme	64,6	19,8	15,7
Kreativan i raznolik posao	62,9	17,2	9,9
Brzo napredovanje u stručnoj hijerarhiji	55,6	28,2	16,1
Stalni izazovi	50,6	27,1	22,3
Društveni ugled	49,9	27,3	22,8
Stručna putovanja i rad u inozemstvu	38,9	32,1	29,0
Prisutnost u masovnim medijima	15,1	22,9	62,0

Sigurnost radnog mjesta i visoka zarada s oko devet desetina odgovora iskočili su na prva mjesta prioriternih obilježja radnog mjesta i iza sebe daleko ostavila sva druga obilježja. Njima je najbliže stalno obrazovanje i intelektualni napredak s preko dvije trećine odgovora, fleksibilno radno mjesto te kreativan i raznolik posao imaju oko tri petine, dok brzo napredovanje u stručnoj hijerarhiji, stalne izazove, društveni ugled ističe oko polovice ispitanika. Daleko ispod prvorangiranih smjestila su se stručna putovanja i rad u inozemstvu s manje od dvije petine odgovora, a prisutnost u masovnim medijima je posljednja, jer je važna tek svakom sedmom ispitaniku. Važnost sigurnosti radnog mjesta možemo tumačiti na dva načina: stavovi mladih oblikovani su socijalizacijom u obiteljskom okruženju u kojem se njihovi roditelji još sjećaju kako su imali zajamčenu sigurnost radnih mjesta, a istodobno žive u nesigurnim vremenima kada visoka nezaposlenost znači i manju šansu za zaposlenje njih samih, bez jamstava da će i nakon što se zaposle uspjeti zadržati radno mjesto. Dobra pozicioniranost visoke zarade samorazumljiva je, jer više materijalnih resursa znači i pristup višoj kvaliteti života. Ovakav poredak implicira da mladi prvenstveno traže sigurnost radnog mjesta i visoku zaradu koja će im potom pomoći u samorealizaciji i dosezanju drugih bitnih značajki radnog mjesta. Tom zaključku ide u prilog i distribucija odgovora o preferiranom sektoru zaposlenja (grafikon 9).

Grafikon 9: Preferirani sektor zaposlenja (%)

Dva najviše rangirana odgovora o preferiranom sektoru zaposlenja – vlastito poduzeće/obrt i javno poduzeće, koji su svaki prikupili oko trećine odgovora, podudaraju se s nalazima o sigurnosti radnog mjesta kao najpoželjnijem obilježju. Mladi pretpostavljaju da će pokretanjem vlastite djelatnosti postati “sami sebi šefovi” te time biti sigurni od raznih ugroza koje im prijete u slučaju da ne drže potpuno “konce u rukama”. Slično, javna se poduzeća tradicionalno smatraju mjestima sigurnih zaposlenja, iako smo od početka privatizacije početkom prošlog stoljeća svjedočili brojnim slučajevima njihove propasti. Za malo i veliko privatno poduzeće odlučio se gotovo istovjetan postotak mladih s malom prevagom na malom privatnom poduzeću, dok je vlastitu poljoprivrednu/stočarsku proizvodnju izabralo manje od 5% ispitanika, što je za regiju u kojoj prevladava ruralno stanovništvo donekle neočekivano. osobito ako uzmemo u obzir da je Zagrebačka županija izrazito ruralna regija, te bi uz kvalitetne i dobro usmjerene poticaje pridonijela, kako pojedinačnim gospodarstvima, tako i ukupnom gospodarskom napretku regije.

U svrhu analize navedenih tendencija u tablici 16 donosimo prikaz profila mladih prema izabranom sektoru zaposlenja, pri čemu su zbog premalog broja iz daljnje analize izostavljeni ispitanici koji su izabrali vlastitu poljoprivrednu proizvodnju.

Tablica 16: Preferirani sektor zaposlenja s obzirom na socijalna obilježja ispitanika (%)

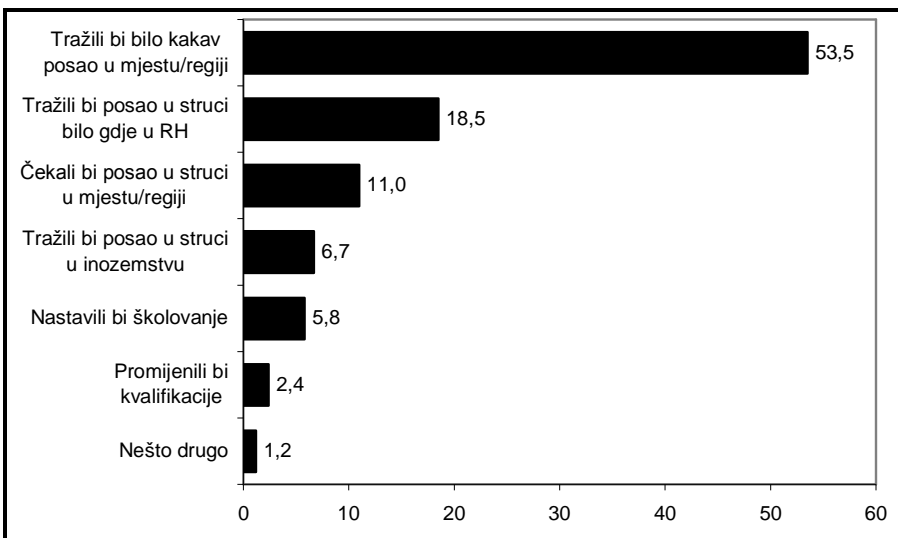
Obilježja mladih	Vlastito poduzeće/obrt	Javno poduzeće	Malo privatno poduzeće	Veliko privatno poduzeće
<i>Spol</i>	$\chi^2=43,32$			
Žene	32,9	36,0	17,8	13,3
Muškarci	48,5	24,5	12,5	14,5
<i>Socioprofes. status</i>	$\chi^2=68,66$			
Zaposleni	48,5	26,8	14,1	10,6
Nezaposleni	31,6	35,8	21,2	11,4
Učenici	43,2	32,8	14,2	9,8
Studenti	30,8	30,5	14,2	24,5
<i>Obrazovanje ispitan.</i>	$\chi^2=73,25$			
OŠ i manje	44,9	33,3	12,5	9,3
Ind./zanatska škola	55,5	21,4	17,1	6,0
Srednja škola	34,0	33,3	14,2	18,5
VŠS, VSS i više	34,0	26,3	22,7	17,0
UKUPNO	40,6	30,3	15,2	13,9

Kao što se vidi, vlastito bi poduzeće/obrt rado pokrenulo više muškaraca nego žena, oni koji su već zaposleni te oni s industrijskim/zanatskim obrazovanjem. Zaposlenje u javnom poduzeću većinom bi potražile nezaposlene žene nižeg ili četverogodišnjeg srednjoškolskog obrazovanja. Spol je suprotstavio mlade i u želji za zaposlenjem u malom ili velikom poduzeću, jer bi u malom radije radile žene, a u velikom muškarci. Isto je i

u slučaju socioprofessionalnog statusa, jer više nezaposlenih želi raditi u malom privatnom poduzeću nasuprot studentima koji u najvećem broju preferiraju zaposlenje u velikom privatnom poduzeću.

Iskaz o poželjnim osobinama radnog mjesta i preferiranom sektoru zaposlenja dobar su indikator stavova mladih prema poslu, no kao vrlo dobra nadopuna mogu poslužiti i aktivnosti koje bi mladi poduzeli u slučaju nezaposlenosti. Naime, stupanj osobnog angažmana i raspon aktivnosti pri traženju zaposlenja indiciraju sposobnost snalaženja osobe u novim uvjetima i trud koji su spremni uložiti, što je direktno povezano s interesom za određeni posao ili zaposlenje općenito. Na koji su se način mladi odredili prema angažmanu u traženju posla prikazano je u grafikonu 10.

Grafikon 10: Rang-ljestvica aktivnosti koje bi mladi poduzeli u slučaju nezaposlenosti (%)

Spremnost mladih na poduzimanje određenih aktivnosti pri traženju zaposlenja implicira da im je tri puta važnije pronalaženje bilo kakvog posla u regiji nego nalaženje posla u struci bilo gdje u Hrvatskoj što znači nespremnost na mobilnost i promjenu životnih/okolinskih uvjeta. Broj onih koji bi samo čekali posao za naše je prilike (ne)zaposlenosti vrlo visok, jer je takvih ispitanika preko desetine. Ovu skupinu smatramo kritičnom i pravom ciljanom skupinom za motivacijske treninge i treninge traženja zaposlenja koji bi im pomogli da ne upadnu u začarani krug nezaposlenosti. Traženje posla u struci u inozemstvu i nastavak školovanja privukli su skoro isti postotak ljudi, što u konačnici znači nešto više od desetine njih koji su spremni ulagati u daljnje obrazovanje ili odseliti u drugu državu, odnosno poduzeti veće napore u traženju željenog zaposlenja. Na promjenu kvalifikacija je spremno simboličnih 2%, i ovdje ne možemo ništa reći o profilu onih koji su spremni na takvu promjenu, jer je njihov broj manji od 5%. Isto vrijedi i za mlade koji bi poduzeli nespecificirane aktivnosti.

U tablici 17 vidimo kakav je profil mladih koji su odabrali četiri najčešće aktivnosti u poboljšanju šansi za traženje zaposlenja.

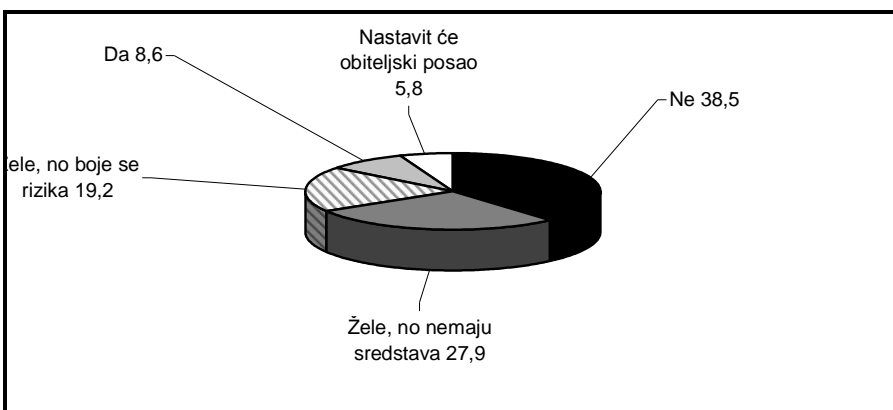
Tablica 17: Aktivnosti koje bi ispitanici poduzeli u slučaju nezaposlenosti s obzirom na njihova socijalna obilježja (%)

Obilježja mladih	Čekanje posla u struci u mjestu/regiji	Traženje bilo kakvog posla u mjestu/regiji	Traženje posla u struci bilo gdje u RH	Traženje posla u struci u inozemstvu
<i>Dob</i>	$\chi^2 = 39,12$			
15-19 godina	12,8	50,6	24,4	12,2
20-24 godine	13,0	60,0	21,8	5,2
25-29 godina	11,0	67,9	15,7	5,4
<i>Socioprofes. status</i>	$\chi^2 = 78,95$			
Zaposleni	9,2	69,6	17,0	4,2
Nezaposleni	22,7	57,3	14,6	5,4
Učenici	10,2	48,1	28,0	13,7
Studenti	12,5	54,8	23,7	9,0
<i>Obrazov. ispitanika</i>	$\chi^2 = 35,03$			
OŠ i manje	10,2	50,5	26,5	12,7
Industrijska/zanatska škola	10,5	68,7	17,5	3,3
Srednja škola	13,9	49,0	19,1	7,0
VŠS, VSS i više	11,4	58,3	22,7	7,6
UKUPNO	12,2	59,6	20,7	7,5

Generalno možemo reći da su mladi pokazali priličnu fleksibilnost u traženju posla, a samo nešto više od desetine ispitanika ne bi učinili ništa, tj. samo bi čekali posao u struci u mjestu/regiji. Potonji ispitanici u najvećem broju pripadaju nezaposlenima, a što je direktno povezano, jer njihova nezaposlenost perzistira to dulje što se njihovo shvaćanje traženja zaposlenja manifestira kao čekanje ostvarenja njegove obje komponente, odnosno, i posla u struci i posla u mjestu/regiji. S druge strane, za prihvaćanje poslova izvan struke, uz uvjet ostanka u mjestu ili regiji, u najvećoj su mjeri spremni najstariji, već zaposleni ispitanici s industrijskim obrazovanjem, dok su njima nasuprot najmlađi ispitanici, učenici te oni s četverogodišnjim srednjoškolskim obrazovanjem. Na koncu, očekivano je da su na prostornu mobilnost – bilo da je riječ o drugim područjima u Hrvatskoj ili o inozemstvu – ispitanici to manje spremni što su stariji a njima se pridružuju i oni koji su okončali svoje školovanje. Tako se učenici pojavljuju kao podskupina mladih koja je potencijalno najspremnija da iz profesionalnih razloga napusti mjesto/regiju u kojoj živi, no pitanje je hoće li se ta spremnost održati do trenutka kada će današnji srednjoškolci završiti profesionalno osposobljavanje i dospjeti na tržište rada.

Osim poduzimanja aktivnosti u traženju posla u statusu posloprimca, danas postoje brojni potporni programi pokretanju vlastite djelatnosti. S tim u vezi ispitali smo tzv. poduzetnički potencijal mladih (grafikon 11).

Grafikon 11: Namjera otvaranja vlastitog obrta ili poduzeća (%)

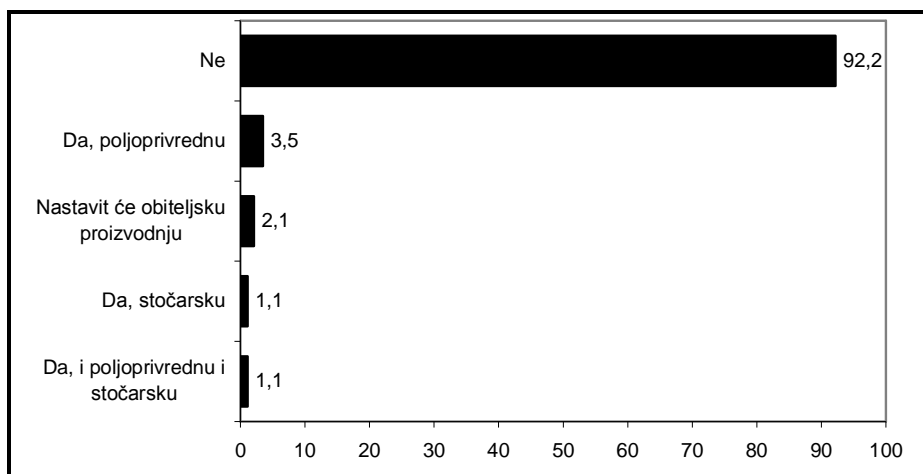

Više od trećine mladih u Zagrebačkoj županiji ne iskazuje poduzetnički potencijal, a skoro trećina ih želi pokrenuti vlastitu djelatnost, ali im nedostaju sredstva. Trećina uzorka je visok postotak i to je razlog za intervencije službene politike i privatnih poduzetnika poticanjem poduzetničkog potencijala mladih direktnim ulaganjem (primjerice, kroz sustav *inkubatora*) ili obučavanjem. Nešto manje od petine ispitanika želi pokrenuti vlastitu djelatnost, ali se boje rizika, te ih to također smješta u skupinu onih čiji su potencijali ostvarivi potpornim mjerama. Nasuprot njima, nešto manje od desetine ispitanika iskazuje čvrstu odluku da će pokrenuti vlastitu djelatnost, a nešto više od 5% će naslijediti obiteljski posao. Sumarno imamo oko 15% mladih koji će najvjerojatnije sudjelovati u privatnom poduzetništvu, te još dvije petine onih koji žele no nemaju sredstava ili se boje rizika, a kojima je moguće pružiti pomoć treninzima i/ili ulaganjima kako bi se realizirao poduzetnički potencijal i pridonijelo razvoju privatnog sektora u Županiji.

Rezultatima razlikovanja poduzetničkog potencijala mladih po socijalnim obilježjima dobili smo da je utjecao samo spol i to u vrlo maloj mjeri ($\chi^2=35,03$), pokazujući da su muškarci skloniji (za 10%) otvaranju obrta ili poduzeća.

Nakon namjera otvaranja vlastitog poduzeća ili obrta ispitali smo i želje za pokretanjem vlastite poljoprivredne ili stočarske proizvodnje, a distribuciju odgovora ispitanika donosimo u grafikonu 12.

Grafikon 12: Namjera pokretanja vlastite poljoprivredne ili stočarske proizvodnje (%)

Poljoprivredni i stočarski sektor često se spominje u kontekstu povećanja konkurentnosti Hrvatske, iako je situacija na tržištu rada proturječna. Naime, hrvatski su poljoprivrednici i stočari suočeni s pritiskom jeftinije inozemne ponude uz situaciju visokih manjkova na hrvatskom tržištu. U sustavu koji je podrazvijen u mjeri u kojoj je to sustav hrvatske poljoprivrede i stočarstva često za rezultat imamo “mrtvu trku” i neprofitabilnost navedenih djelatnosti. Stoga su pojedinci obeshrabreni rizicima ulaska u takve ionako percipirane kao vrlo neatraktivne djelatnosti te ih vrlo rijetko izabiru. Navedeno je vidljivo i iz distribucije odgovora u grafikonu. Preko devet desetina mladih ne želi poduzeti takve aktivnosti, samo 3% ih želi pokrenuti poljoprivrednu, a samo 1% stočarsku poljoprivrednu, dok ih 2% zna da će nastaviti obiteljsku proizvodnju, bilo poljoprivrednu, bilo stočarsku. Iz toga slijedi da su preporučljiva, kako daljnja ulaganja, tako i motiviranje mladih na pokretanje poljoprivredne i stočarske proizvodnje, no prije svega su potrebne protektivne mjere kojima bi se zaštitili hrvatski proizvođači od jeftinijeg uvoza.

Analizom namjere pokretanja vlastite stočarske ili poljoprivredne proizvodnje po socijalnim obilježjima mladih dobili smo da je samo subregionalna pripadnost izvršila utjecaj i to u vrlo maloj mjeri ($\chi^2=30,97$), pokazujući da ovu namjeru u najvećem broju iskazuju mladi Zeline (17%), Jastrebarskog (13%) i Ivanić Grada (11%), dok su tome najmanje skloni mladi Zaprešića (5%) te Samobora i Dugog Sela s po 7%. Sukladno tome, potrebno je i razviti mjere poticanja, jer kao što je već napomenuto, Zagrebačka je županija većinom ruralna regija i razvoj poljoprivredne i stočarske proizvodnje mogao bi povećati gospodarsku konkurentnost regije i smanjiti nezaposlenost mladih.

6. Zaključak

Iako su mladi vrlo raznorodna skupina već samom činjenicom da, prema definiciji koja je najčešće u upotrebi, obuhvaćaju skupinu od 15. do 29. godine, područja koja su nesumnjivo jednako važna za sve podskupine i ključna za njihovo postajanje punopravnim građanima prvenstveno su obrazovanje, a potom i zapošljavanje. Obrazovanje, pogotovo u kontekstu cjeloživotnog obrazovanja postaje temelj putem kojega mladi ne samo da stječu znanja, vještine i sustav vrijednosti koje će poslije manje ili više uspješno plasirati na tržištu rada, već i osiguravaju poveznicu sa socijalnom reprodukcijom društva, tj. horizontalno i vertikalno prenošenje cijelog sklopa vrijednosti i stavova koji čine pogled na svijet i kreiraju pojedinčev odnos prema društvu u kojem živi. No, u današnjim uvjetima hrvatskog društva, pa tako i Zagrebačke županije, "... kronično slaba potražnja na tržištu rada, povećana nezaposlenost te povećana nesigurnost zaposlenih, predstavlja zasigurno jedan od najvećih egzistencijalnih problema mladih koji tek postaju radno aktivni" (Peračковиć, 2000:52).

Naše je istraživanje željenog stupnja obrazovanja pokazalo da je na prvi je pogled riječ o neskladu želja sa stvarnošću, jer većina mladih želi studirati, što je u neskladu sa sadašnjim podatkom da samo 15% njih ima visoko obrazovanje (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:62). Rezultati ispitivanja preferencija u lokaciji školovanja nisu iznenađujući, jer je ipak riječ o Zagrebačkoj županiji. Naime, skoro dvije trećine mladih želi nastaviti školovanje u Zagrebu, dok se samo desetina odlučilo za regiju, znači za područje cijele županije.

Istraživanjem smo obuhvatili i izvanškolske aktivnosti, a od ponuđenih aktivnosti je najzastupljenija aktivnost vezana uz sportske klubove. Iza sportova dolazi učenje stranih jezika, a potom plesni tečajevi. Od razloga nesudjelovanja u izvanškolskim aktivnostima, nepostojanje određenih sadržaja i nepostojanje želje za sudjelovanjem u sadržajima privukli su gotovo jednaki broj ispitanika, no ipak postoje znatne razlike između pojedinih aktivnosti. Tako u najmanjem broju postoje debatni klubovi, zatim radionice za razvoj tehničkih vještina, PC/internet radionice, škole u prirodi i novinarske radionice. Znanje jezika smo smjestili u kontekst izvanškolskih aktivnosti, a na prvom je mjestu engleski.

Nakon potencijala i resursa mladih analizirali smo njihovu samoaktualizaciju na tržištu rada, odnosno pitanje (ne)zaposlenosti. Usporedbom s hrvatskom stopom nezaposlenosti mladih zaključujemo da su mladi Zagrebačke županije u donekle povoljnijoj situaciji, jer je broj nezaposlenih nešto niži. Govoreći o percipiranim šansama za zaposlenje, manje od polovice mladih Zagrebačke županije vjeruje da su njihove šanse za zaposlenje jednake onima u drugim hrvatskim regijama, a da su bolje oko trećina. U percipiranim razlozima nezaposlenosti mladih ekonomska situacija u cijeloj zemlji nadmoćno zauzima prvo mjesto s preko polovice odgovora iza čega slijedi nepostojanje veza i poznanstava, prevelika konkurencija s previše kvalificiranih mladih ljudi te poteškoće u zaposlenju u određenoj struci, ekonomska situacija u regiji i neposjedovanje potrebnih znanja i vještina.

Rezultati pokazuju da preko dvije trećine mladih ima iskustvo povremenog rada za novac, a podjednak ih broj nije radio jer nisu mogli naći posao ili jer nisu željeli raditi. To znači da na županijskom tržištu rada nedostaju ne samo mjesta za zasnivanje radnih odnosa već i povremeni poslovi.

Jedan od ciljeva istraživanja bio je i uvid u vještine koje mladi smatraju važnima za uspješno zaposlenje, a rezultati su pokazali da mladi Zagrebačke županije više od samih stručnih kvalifikacija cijene vještine vezane uz uspostavljanje komunikacije te opće obrazovanje. Što se poželjnih osobina radnog mjesta tiče, najviše se ispitanika, njih oko devet desetina, opredijelilo se za sigurnost radnog mjesta i visoku zaradu. Sukladno ovom nalazu, dva su najviše rangirana odgovora o preferiranom sektoru zaposlenja – vlastito poduzeće/obrt i javno poduzeće, koji su svaki prikupili oko trećine odgovora. Ispitivanje spremnosti mladih na poduzimanje aktivnosti pri traženju zaposlenja implicira da im je tri puta važnije pronalaženje bilo kakvog posla u regiji nego nalaženje posla u struci bilo gdje u Hrvatskoj, što znači nespремnost na mobilnost i promjenu životnih/okolinskih uvjeta, dok bi desetina ispitanika pasivno čekala posao. Potonja se skupina može smatrati kritičnom i pravom ciljanom skupinom za motivacijske treninge i treninge traženja zaposlenja koji bi im pomogli da ne upadnu u začarani krug nezaposlenosti. Više od trećine mladih Zagrebačke županije ne iskazuje poduzetnički potencijal, a skoro trećina ih želi pokrenuti vlastitu djelatnost, ali im za to nedostaju financijska sredstva. Za poljoprivrednu proizvodnju ili stočarstvo zainteresirano je manje od desetine mladih. Smatramo da je ovakav rezultat pokazatelj smjera intervencije službene politike i privatnih poduzetnika koji se trebaju angažirati u poticanju poduzetničkog potencijala mladih za pokretanje poduzeća, obrta te poljoprivredne ili stočarske proizvodnje direktnim ulaganjem (primjerice, kroz sustav *inkubatora*) ili obučavanjem.

Rezultati su pokazali da na obrazovni status i preferencije u budućem obrazovanju najviše utječu dob, socioprofesionalni status te obrazovanje ispitanika i njihovih očeva. Ovdje je jasno da je riječ o dimenzijama koje su direktno vezane uz smještenost u obrazovnom sustavu i/ili socijalizaciju koja direktno djeluje na obrazovanje. Uz to, napominjemo da su kao prediktori obrazovnog statusa i obrazovnih aspiracija izostale subregionalna pripadnost i tip mjesta stanovanja, koje su se pak kod zapošljavanja i nezaposlenosti u prosjeku pokazale statistički značajnima i to čak i u slučajevima kada prvospomenute varijable nisu imale značajnog utjecaja. Navedeno pokazuje da zapošljavanje nadilazi granice socijalizacijskih uvjeta te dobi i spola i da je uvelike uvjetovano stupnjem subregionalne razvijenosti i mogućnostima koje regija pruža mladima.

Kao što smo rekli u polaznoj tezi koja je potkrijepljena podacima ovog istraživanja, Zagrebačka županija treba poraditi na obrazovnim resursima mladih i povećati ponudu radnih mjesta, kako radnih odnosa, tako i privremenih poslova, što bi mladima omogućilo plasiranje njihovih resursa na tržište. Time bi Županija, pa i cijela Hrvatska smanjila zaostajanje za razvijenim državama Europske unije. Temeljni preduvjet za pokretanje brzih programa vezan je uz stvaranje mreža učinkovitih partnerstava kao temeljnog zadatka vladinog sektora te udruga i organizacija civilnog društva mladih na svim razinama – kako partnerstava mladih različitih zemalja, mladih i odnosnih nacionalnih Vlada te organizacija mladih i Ujedinjenih Naroda i to na nacionalnom, regionalnom i globalnom planu. Osnovni je preduvjet postizanje protoka informacija o različitim vladinim subvencijama i ostalim privatnim i civilnim inicijativama u zemljama istočne i zapadne Europe koji se tiču ovog problema, te osposobiti trenere i buduće poduzetnike da se samozaposle i šire stečeno znanje u svojim sredinama.

Literatura

- Babić Z. (2003): Uloga aktivne politike na tržištu rada u Hrvatskoj. *Financijska teorija i praksa* 27(4): 547-566.
- Baranović, B. (2002): Što mladi misle o obrazovanju?, u: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 203-218.
- Barišić, A. F. (2000): Zapošljavanje i ubrzane tehnološke promjene, *Anali Studentskog centra u Zagrebu*, (3): 75 -79.
- Blaug, M. (2001): What are we going to do about school leavers?: *Vocational Training: European Journal*. 22: 40-46.
- Calmfors, L., Forslund, A. and Hemstör, M. (2002): Does Active Labour Market Policy work: Lessons from the Swedish experiences. *CESifo Working Paper* 675(4): 1-59.
- Country Report: Croatia* (2001): National Observatory.
- Developing Common Approaches in Vocational Education and Training for Disadvantaged Young People in the Western Balkan Countries* (2003). Sofija: European Training Foundation i Human Resource Development Centre.
- Early School Leavers, *Forum Report No. 24* (2002). Dublin: The National Economic and Social Forum.
- European Union Presidency Conclusions (2000). Lisbon: European Council. <http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=60917&from=&LANG=1>
- Fisher, G. (2002): Discussant Notes, u: Funck, B.; L. Pizzati (ur.): *Labour, Employment, and Social Policies in the EU Enlargement Process – Changing Perspectives and Policy Options*. Washington: World Bank, 323-325.
- Fukuyama, F. (2000): *Povjerenje: društvene vrline i stvaranje blagostanja*. Zagreb: Izvori.
- Godišnjak 2005*. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Haralambos, M.; Holborn, M. (2002): *Sociologija. Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Ilišin, V. – ur. (2005): *Mladi i europski integracijski procesi*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao* (40)3: 58-89.
- Ilišin, V. i Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ilišin, V.; Marinović Bobinac, A.; Radin, F. (2001): *Djeca i mediji*. Zagreb: IDIZ/DZZOMM.
- Jelušić, M. (2000): Ustavna i zakonska jamstva prava na rad i slobode rada. *Anali studentskog centra u Zagrebu* (3): 15-20.

- Koning, J. (2001): Agregate impact analysis of active labour market policy – A literature review. *International Journal of Manpower* 22(8):707-735.
- Mjesečni statistički bilten* (2006): 19(2): 4.
- Nacionalni program djelovanja za mlade* (2003). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Obadić, A. (2003): Utjecaj aktivnih i pasivnih politika na tržište rada. *Financijska politika i praksa* 27(4) : 529-546.
- Peračković, K. (2000): Psihosocijalni aspekti sigurnosti zaposlenja – od potrebe do političkog programa. *Anali Studentskog centra u Zagrebu* (3): 52 – 61.
- Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće* (2002). Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa.
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske* (2005). Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Šošić, V. (2003): Premija za obrazovanje i ulaganje u ljudski kapital u Hrvatskoj. *Financijska teorija i praksa* 27(4): 439-455.
- Šućur, Z. (2004): Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju*, 35 (1-2): 45-60.
- The Future of the European Employment strategy* (2003),
http://ec.europa.eu/employment_social/news/2003/jan/ees_03_com_en.pdf
- Vocational Education and Training in Croatia* (2001). European Training Foundation.
- Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti (2002). *Narodne novine* 96/02.